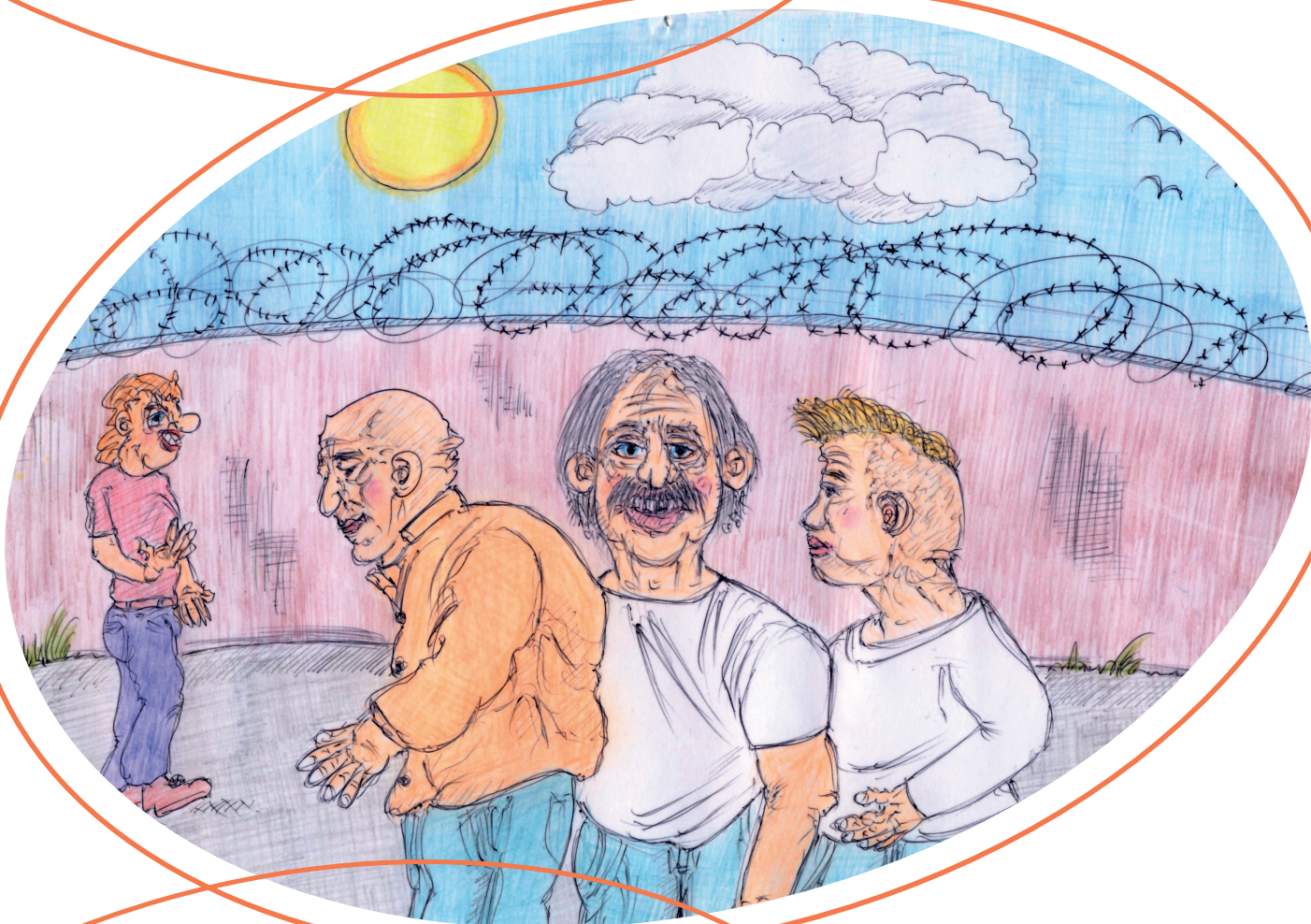

FATIK

TIJDSCHRIFT VOOR STRAFBELEID EN GEVANGENISWEZEN

In dit nummer:

De pijnen van de herroeping van
strafuitvoeringsmodaliteiten

Muziekprogramma's in Engelse
gevangenissen

Interview Rudy Van De Voorde (voormalig
directeur-generaal EPI)

41ste jaargang · nr. 183
juli-augustus-september 2024
Driemaandelijks uitgave

OPEN ACCESS

Een uitgave van

LIGA VOOR
MENSEN
RECHTEN

Bg FATIK P: 3A9109
Afzandadres: Liga voor Mensenrechten
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek
V.U.: Kati Verstrepen
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek

FATIK

Tijdschrift voor Strafrecht en Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
41ste jaargang
juli-augustus-september 2024, nr. 183

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofdredactie: Lars Breuls
Eindredactie: Aurore Vanliefde
Redactie: Louis Favril, Elien Goossens, Emilie Gossye,
Chris Hermans, Jürgen Millen, Olivia Nederlandt, Neil
Paterson, Koenraad Polfliet, An-Sofie Vanhouche

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek
e-mail: info@mensenrechten.be
website: <https://mensenrechten.be>

Redactionele samenwerking en disclaimer

FATIK publiceert wetenschappelijke artikels
over de evoluties en praktijken op het
vlak van strafrecht en gevangeniswezen.
Daarnaast is er ruimte voor ervaringsverhalen,
boekbesprekingen en interviews.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen
rechtstreeks naar de redactie
(Lars.Breuls@vub.be) worden gestuurd.
Wetenschappelijke artikelen worden
vervolgens onderworpen aan een nauwgezet
peer-reviewproces, waarbij minstens twee
leden van de redactie gespecialiseerd in de
thematiek de ingezonden bijdrage beoordelen
op de wetenschappelijke onderbouwing.
Daarbij wordt erover gewaakt dat de inbreng
van een reviewer extern aan de auteur
en diens eventuele onderzoeksgroep
gegarandeerd is. Andere bijdragen worden
ook becommentarieerd in de redactie, waarna
aanpassingen gesuggereerd kunnen worden.

FATIK online

FATIK is in open access online te raadplegen.
Surf naar fatik.mensenrechten.be.

Coverafbeelding

Geert, Theo en Jürgen op de wandeling.
Wim Dillen, 2023

© Niets uit deze publicatie mag worden veeleenvoudigd en/of
openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische
gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande,
uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Editoriaal

3

Een nieuw Strafwetboek...
en binnenkort een nieuw
Strafuitvoeringswetboek?
Olivia Nederlandt

Artikel

10

De pains en andersoortige ervaringen
met betrekking tot het proces van
herroeping
Audrey Teugels

In alles zit muziek, ook in de
gevangenis: Wat kunnen we leren
van muziekprogramma's in Engelse
gevangnissen?
Silke Marynissen

Interview

42

"Ik heb meer spijt dat het gedaan is dan
dat ik het gedaan heb"
Kristel Beyens sprak met Rudy Van De
Voorde
Kristel Beyens

Een nieuw Strafwetboek... en binnenkort een nieuw Strafuitvoeringswetboek?

Toen de minister van Justitie Koen Geens zich tijdens de legislatuur 2014-2019 aan een groot-schalige hervorming van het strafrecht waagde, startte hij tegelijkertijd werkzaamheden om het Strafwetboek en het Wetboek van Strafvordering te hervormen en een Strafuitvoeringswetboek uit te werken.¹

De werkzaamheden met betrekking tot de hervorming van het Wetboek van Strafvordering zijn momenteel opgeschort. Echter is de hervorming van Boek I en Boek II van het nieuwe Strafwetboek intussen gestemd, met inwerking-treding op 8 april 2026.² Dit nieuwe Wetboek voorziet een ware “(r)evolutie” op het gebied van strafuitvoering: de strafuitvoeringsrechtbank (SURB) zal vanaf dan instaan voor de uitvoering van alle straffen. Deze “revolutie” zal tal van aanpassingen en uitdagingen voor de actoren op het veld met zich meebrengen. Sommigen zullen belangrijke beslissingsbevoegdheden verliezen: het betreft het openbaar ministerie en de huidige probatiecommissies (die zullen verdwijnen). De SURB’s zullen een groot aantal nieuwe bevoegdheden krijgen en er zullen nieuwe magistraten moeten worden aangeworven om hun werking mogelijk te maken. Toch zijn er op dit moment al problemen om personeel te werven voor

de SURB’s. Bovendien zullen er nieuwe werkmethodeën tussen de actoren moeten worden ingevoerd... Wat op het eerste gezicht een ware “revolutie” lijkt, is echter eerder een “evolutie” die in de loop der jaren is ontstaan (Nederlandt, 2022 en 2024). De overdracht van de bevoegdheid voor de uitvoering van alle straffen aan de SURB wordt al sinds het voorontwerp van het Strafwetboek van professor Robert Legros uit 1985 overwogen³, en de SURB’s (strafuitvoeringskamers en kamers voor de bescherming van de maatschappij) hebben sinds hun oprichting in 2007 geleidelijk aan nieuwe bevoegdheden gekregen: met name de uitvoering van de vrijheidsstraf (2007), de terbeschikkingstelling aan de SURB (2012), het strafrechtelijk uitvoeringsonderzoek (2014) en de interneringsmaatregel (2016).

Tijdens de parlementaire debatten over het nieuwe Strafwetboek wezen verschillende parlementsleden en deskundigen die werden gehoord in de Commissie Justitie van de Kamer erop dat de hervorming van het Strafwetboek de ontwikkeling van een Wetboek van Strafvordering noodzakelijk maakte en dat beide wetboeken gelijktijdig in werking zouden moeten treden.⁴ Minister van justitie Paul Van Tigchelt richtte een “Commissie Strafvloeringswetboek” op om te waken over

1 K. Geens, *Het Justitieplan. Een efficiëntere justitie voor meer rechtvaardigheid*, FOD Justitie, Brussel, 18 maart 2015.

2 Wet van 29 februari 2024 tot invoering van boek I van het Strafwetboek, *BS* 8 april 2024; Wet van 29 februari 2024 tot invoering van Boek II van het Strafwetboek, *BS* 8 april 2024.

3 R. Legros, *Voorontwerp van Strafwetboek*, Brussel, Uitgave van het Belgisch Staatsblad, 1985.

4 Verslag van de eerste lezing van het Wetsontwerp tot invoering van Boek I van het Strafwetboek namens de commissie voor Justitie uitgebracht door de mevr. Claire Hugon en mevr. Sophie De Wit, *Parl. St. Kamer* 2023-24, nr. 3374/004. Argument aangebracht door Marijke Dillen (VB), pp. 19-20, Annie Devos (administrateur-generaal van de Administration générale des Maisons de Justice), p. 214, Hans Dominicus en Tamara Küpper (vertegenwoordigers van het Agentschap Justitie & Handhaving Vlaanderen), p. 225, Nabil Boukili (PTB), p. 237 en professor Raf Verstraeten (KU Leuven), p. 274.

de samenhang tussen het Strafwetboek en het ontwerp van een Strafvuiveringswetboek.⁵ Deze commissie wordt belast met het uitwerken van “een oriëntatienota die het Strafvuiveringswetboek voorbereidt, rekening houdend met de voorbereidende werkzaamheden verricht onder de vorige legislatuur en met de werkzaamheden betreffende de hervorming van het Strafwetboek”, en van “een ontwerp van Strafvuiveringswetboek voor het verstrijken van de termijn van twee jaar na de publicatie van het nieuwe Strafwetboek in het Belgisch Staatsblad”.⁶ Deze commissie, waar ik deel van uitmaak, telt tweeëntwintig leden, afkomstig uit zowel de academische wereld als de praktijk.⁷ Deze samenstelling is gelijkaardig aan die van de eerdere commissies Dupont en Holsters, die bestonden uit een grotere gemengde groep van academici en practici.⁸ Echter zal het grote aantal en de verscheidenheid van profielen onder leden ongetwijfeld gevolgen hebben voor de werking van de Commissie Strafvuiveringswetboek. De diversiteit van haar samenstelling zal waarschijnlijk leiden tot rijkere debatten, maar er kan verwacht worden dat het werk ook langzamer zal verlopen, aangezien het niet eenvoudig zal zijn om zoveel mensen op één lijn te krijgen over de tekstontwerpen.

Op dit moment is er geen garantie dat de Commissie haar werk binnen een termijn zal kunnen afronden die het mogelijk maakt om

een ontwerp van het Strafvuiveringswetboek door het wetgevingsproces te loodsen, goed te keuren en vóór 8 april 2026 in werking te laten treden (simultaan met het nieuwe Strafwetboek). De Commissie is namelijk pas begonnen met haar werkzaamheden. Ze hield haar eerste plenaire vergadering op 22 mei 2024, waarbij verschillende leden opmerkten dat de opgelegde termijnen bijzonder kort zijn gezien de omvang van de toegewezen taak. Er moeten immers talrijke kwesties worden opgelost, waarbij een consensus moet worden bereikt met een twintigtal personen. Bovendien blijft de vraag of de tekst die de Commissie zal produceren, zal aansluiten bij een politieke wil om deze om te zetten in een wetsvoorstel.

Het belang van een Strafvuiveringswetboek en van de SURB als “centrale” rechtbank voor de strafuitvoering

De idee om alle regels met betrekking tot de strafuitvoering in één tekst samen te brengen, beantwoordt zonder twijfel aan een behoefte om de materie te centraliseren in een hanteerbare wettekst (Maes et al., 2019; Vandermeersch, 2020). Op dit moment zijn de regels met betrekking tot de uitvoering van straffen die geen vrijheidsberoving inhouden immers verspreid over verschillende teksten, wat de toegang tot deze materie bijzonder moeilijk maakt voor

---

5 Ministerieel besluit van 13 maart 2024 houdende oprichting van een Commissie Strafvuiveringswetboek, BS 19 maart 2024.

6 Art. 1 *Ibid.*

7 De commissie telt zes academici: Eric Maes en Alexia Jonckheere (NICC), Marie-Aude Beernaert (UCLouvain), Kristel Beyens (VUB), Olivia Nederlandt (UCLouvain Saint-Louis – Bruxelles) en Sonja Snacken (VUB). De aangestelde practici zijn Hildegard Penne (advocaat-generaal bij het parket van Antwerpen) met als plaatsvervanger Olivier Lins (advocaat-generaal bij het parket van Antwerpen), Catherine Urbain (rechter bij de SURB van Luik) met als plaatsvervanger Jean-François Funck (rechter bij de SURB van Brussel), Esther Vanderstraeten (rechter bij de Nederlandstalige SURB van Brussel) met als plaatsvervanger Luc Potargent (rechter bij de SURB van Antwerpen), zes vertegenwoordigers van de drie Gemeenschappen voor de bevoegdheid met betrekking tot de tenuitvoerlegging van straffen (Franstalige gemeenschap: Audrey Servais, Géraldine Bellemans; Vlaamse gemeenschap: Tamara Küpper, Nikki Dheedene; Duitstalige gemeenschap: Diana Rauw, Jana Fickers) en vier vertegenwoordigers van de FOD Justitie (Vicky De Souter, Nancy Colpaert, Xaveer Laureyns en Emilie Derouaux).

8 De recentere commissies voor de hervorming van het Strafwetboek en het Strafprocesrecht bestaan echter uit kleinere groepen academici, waarbij sommigen tevens praktijkervaring hadden. De Commissie voor de Hervorming van het Strafrecht bestaat uit Joëlle Rozie (docent aan de Universiteit van Antwerpen), Damien Vandermeersch (advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie en docent aan de UCLouvain en UCLouvain Saint-Louis Brussel), en Jeroen De Herdt (raadshier bij het hof van beroep van Antwerpen en postdoctoraal onderzoeker aan de Universiteit van Antwerpen). De Commissie voor de Hervorming van het Strafprocesrecht is samengesteld uit Marie-Aude Beernaert (docent aan de UCLouvain), Laurent Kennes (strafrechtadvocaat en gastdocent aan de ULB), Yves Liégeois (ereprocureur-generaal en eerste advocaat-generaal bij het hof van beroep van Antwerpen) en Philip Traest (docent aan de UGent en advocaat, afgetreden in oktober 2018). De taak om het werk van deze twee commissies te coördineren is toevertrouwd aan Raf Verstraeten (docent aan de KU Leuven en strafrechtadvocaat).

zowel de rechtzoekenden als voor alle betrokkenen bij de strafuitvoering. Bovendien heeft de diversificatie van straffen geleid tot een grote complexiteit in de uitvoering ervan, vooral wanneer deze straffen zich cumuleren – wat vaak het geval is. Vragen met betrekking tot de gelijktijdige of opeenvolgende uitvoering van verschillende straffen, evenals de zeer complexe kwestie van de strafberekening, zijn momenteel niet door de wetgever geregeld. Uit een onderzoek van het NICC naar deze kwestie van de cumul van straffen blijkt dat er grote juridische onzekerheid heerst op dit gebied, aangezien de praktijken vaak uiteenlopen en niet op een wettelijke basis zijn gestoeld (Jonckheere & Maes, 2022). Het opstellen van een Strafwetboek zal de mogelijkheid bieden om een antwoord te bieden op deze situaties, wat des te noodzakelijker is aangezien het nieuwe Strafwetboek het arsenaal aan straffen dat door de rechter ten gronde kan worden opgelegd, verder heeft uitgebreid.

De wetgever heeft ervoor gekozen om de uitvoering van alle straffen te juridiseren door een zeer groot aantal bevoegdheden aan de SURB toe te vertrouwen. Zodra het nieuwe Strafwetboek in werking treedt, zal de SURB namelijk instaan voor de uitvoering van de straf van behandeling onder vrijheidsberoving (artikel 42), de straf onder elektronisch toezicht (artikel 43), de probatiestraf (artikel 44), de werkstraf (artikel 45), de verlengde opvolging (artikel 46), de ontzetting uit bepaalde burgerlijke en politieke rechten (artikel 47), het beroepsverbod (artikel 48), het verval van het recht tot sturen indien een motorrijtuig gediend heeft of bestemd was tot het plegen van het misdrijf of tot het verzekeren van de vlucht (artikel 49) en het verblijfs-, plaats- of contactverbod (artikel 50). De SURB zal ook bevoegd worden voor de uitvoering van de dienstverleningsstraf ten gunste van de gemeenschap (artikel 56) en het verbod om een activiteit die deel uitmaakt van het voorwerp uit te oefenen (artikel 57), die aan rechtspersonen kunnen worden opgelegd. De SURB zal bovendien tussenkomen om

situaties van samenloop te regelen (artikel 62) en om te oordelen over de herroeping van uitstel van tenuitvoerlegging van de straffen (artikel 65). Daarentegen zal de SURB niet tussenkomen bij de uitvoering van vermogensstraffen, namelijk de geldboete (artikel 52), verbeurdverklaring (artikel 53) en verruimde verbeurdverklaring (artikel 54). Een Strafwetboek zou kunnen bijdragen aan de harmonisering van het regime voor de uitvoering van deze verschillende straffen (aangezien deze regimes momenteel soms sterk verschillen), rekening houdend met de specifieke kenmerken van elke straf. Deze harmonisatie lijkt ons wenselijk in termen van gelijke behandeling van rechtzoekenden; hierbij denken we vooral aan de manier waarop de voorwaarden worden geformuleerd, die momenteel kan variëren tussen straffen en arrondissementen/rechtsgebieden.

De wetgever licht de keuze om de uitvoering van alle bovenvermelde straffen bij de SURB te centraliseren als volgt toe: “Er wordt voorgesteld om de probatiecommissie af te schaffen en al haar prerogatieven toe te vertrouwen aan de strafuitvoeringsrechtbank teneinde het systeem coherenter en eenvormiger te maken. Het volledige contentieux inzake de strafuitvoering moet in handen komen van één enkel rechtscollege. Die rechtbank wordt derhalve belast met de controle op de uitvoering van de werkstraf.”⁹ Bij elke nieuwe wetswijziging waarbij nieuwe bevoegdheden aan de SURB werden toegekend, benadrukte de wetgever inderdaad dat dit zorgde voor een grotere samenhang tussen de verschillende materies en voor een grotere “professionalisering”. De voormalige commissies voor voorwaardelijke invrijheidstelling, commissies voor bescherming van de maatschappij of de huidige probatiecommissies werk(t)en immers niet met fulltime magistraten (Jonckheere, 2016). De eenmaking van de materies binnen de SURB zou ook de expertise op het gebied van straffen maatregeluitvoering moeten versterken. Daarnaast werd vaak kritiek geuit op het gebrek

9 Wetsontwerp tot invoering van Boek I van het Strafwetboek, *Parl. St. Kamer 2022-2023*, nr. 3374/001, p. 183.

aan transparantie over het functioneren van de probatiecommissies en het beleid van het parket met betrekking tot de tenuitvoerlegging van vervangende straffen (Jonckheere, De Bruycker et al., 2022; Jonckheere, Berrevoets et al., 2022), terwijl de SURB over rechtspraak beschikt die beter bekend is bij de praktijk en in de rechtsleer.

Een enkele “centrale” rechtbank voor de materie van strafuitvoering zou bovendien duidelijkheid scheppen en bijgevolg de toegankelijkheid tot justitie bevorderen, zowel voor veroordeelden als voor slachtoffers. Heden is het niet altijd eenvoudig om te weten bij welke dienst of persoon men terecht kan voor informatie over de tenuitvoerlegging van een vervangende straf door het parket, of voor de mogelijkheid om voorwaarden te wijzigen bij de probatiecommissie. In de toekomst zal er voor deze kwesties slechts één aanspreekpunt zijn, namelijk de SURB, met een griffie die elke werkdag open is. Dit geldt ook voor personen die in verschillende dossiers tot verschillende straffen zijn veroordeeld: zij zullen niet langer de ene keer naar de SURB en de andere keer naar de probatiecommissie moeten gaan. De SURB zal als het ware fungeren als een centraal referentiepunt in de materie. Bovendien zal het volledige dossier van deze persoon in al zijn geledingen centraal door de SURB beheerd worden om ervoor te zorgen dat de verschillende straffen op een samenhangende manier worden uitgevoerd – of het nu gaat om een cumul van straffen van dezelfde strafsoort (intrastraf, bijvoorbeeld meerdere werkstraffen) of een cumul van verschillende soorten straffen (interstraf, bijvoorbeeld een werkstraf en een straf van elektronisch toezicht), waarbij erop wordt toegezien dat er geen tegenstrijdige voorwaarden worden opgelegd. Evenzo, als een slachtoffer van een misdrijf dat door meerdere daders is gepleegd die tot verschillende straffen zijn veroordeeld, stappen wil ondernemen om voorwaarden af te dwingen in het kader van diens belangen, zal diens dossier centraal beheerd worden binnen de SURB.

De concentratie van bevoegdheden bij de SURB zou ook de samenwerking en informatie-uitwisseling binnen de sector moeten vergemakkelijken, aangezien het aantal betrokken partijen wordt verminderd. Hoewel er al diverse interacties bestaan op lokaal niveau (bijvoorbeeld tussen de SURB van Brussel en de justitiehuisen in Brussel), blijft de uitwisseling tussen de verschillende SURB's tot op heden onvoldoende. Deze informatie-uitwisseling is van belang om te voorkomen dat de rechtspraak zich fundamenteel anders zou ontwikkelen tussen de verschillende SURB's, gezien de afwezigheid van een mogelijkheid om in beroep te gaan tegen hun beslissingen (enkel cassatieberoep is mogelijk).

Naar een betere kennis van het strafuitvoeringsrecht door de rechters ten gronde?

Het lijkt onmogelijk om het strafrecht te hervormen zonder tegelijkertijd het strafuitvoeringsrecht te herzien. De Commissie Holsters, die de taak had gekregen om wetgeving te ontwikkelen op het gebied van de uitvoering van vrijheidsbenemende straffen na de werkzaamheden van de Commissie Dupont, heeft zich trouwens zowel over de straftoemeting als over de strafuitvoering gebogen. Zowel de Commissie Holsters als de Commissie Dupont vonden het noodzakelijk om referentiekaders te ontwikkelen voor de bepaling en uitvoering van straffen die voldoende op elkaar afgestemd zijn, om een zekere continuïteit te garanderen tussen de door de vonnisrechter opgelegde straf en de uitvoering ervan door de strafuitvoeringsrechter(s). Deze continuïteit doet echter geen afbreuk aan het principe van relatieve autonomie van de strafuitvoering (zie Dupont, 1998, p. 135 e.v.). De beslissing van de rechter ten gronde wordt immers genomen onder specifieke omstandigheden op een bepaald moment, terwijl de uitvoering van de straf plaatsvindt in een dynamisch kader dat individualisering mogelijk moet maken.¹⁰ Om deze reden achtte de subcommissie

---

10 Eindverslag Commissie Holsters, Eerste deel, 2003, p. 4.

“Straftoemeting” van de Commissie Holsters het als essentieel om de doelstellingen van de straf in het Strafwetboek op te nemen.¹¹ Dit is inmiddels gerealiseerd aangezien artikel 27 van het nieuwe Strafwetboek deze doelstellingen van de straf overneemt, die in grote lijnen overeenkomen met de doelstellingen die reeds aan de uitvoering van de vrijheidsbenemende straf zijn toegewezen in de Basiswet (en die van toepassing zijn op de Wet externe rechtspositie van veroordeelden (WERV): Nederlandt, 2022).¹² Dit wijst op de ontwikkeling van dit gemeenschappelijke referentiekader tussen straftoemeting en strafuitvoering.

De band tussen de straftoemeting en de strafuitvoering is dagelijks zichtbaar in de praktijk van de strafrechtbanken: om de straf te bepalen, houdt de rechter regelmatig rekening met de uitvoering ervan. Criminologen hebben reeds aangetoond dat rechters in eerste aanleg vaak straffen van meer dan drie jaar gevangenisstraf oplegden om ervoor te zorgen dat de veroordeelde in de categorie van straffen valt die niet in aanmerking komt voor het vroegere systeem van automatische voorlopige invrijheidstelling (Beyens et al. 2010; Kaminski, 2015; Vanhamme, 2009).¹³

Het versterken van deze band tussen straftoemeting en strafuitvoering lijkt ons essentieel om consistentie te waarborgen in de verschillende fasen van de strafrechtelijke procedures. Hoewel de uitvoering van straffen invloed heeft op de straftoemeting, geven veel rechters en advocaten toe slechts een beperkte, zelfs zeer beperkte kennis te hebben van strafuitvoeringsrecht (Beyens et al. 2010; Beyens & Scheirs, 2009). De practici die betrokken zijn bij de strafuitvoering benadrukken regelmatig dat de werkelijke “uitvoerbaarheid” van de straf onvoldoende in aanmerking wordt genomen bij de bepaling ervan (Jonckheere & De Bruycker, 2022; Gérard, 2020). Het is precies vanwege de beperkte kennis van

de rechters over het aanbod van begeleidingen en opleidingen dat de wetgever ten tijde van de invoering van de autonome probatiestraf in het Strafwetboek hen niet de bevoegdheid heeft gegeven om de concrete inhoud van de straf te bepalen, maar deze taak heeft toegewezen aan de probatiecommissie. Justitieassistenten geven regelmatig aan dat het essentieel is dat de voorwaarden die aan de veroordeelden worden opgelegd binnen de verschillende probatievoorzieningen effectief praktisch uitvoerbaar zijn en zinvol zijn voor hen (Nederlandt et. al., 2022).

Wanneer men probeert te begrijpen waarom de materie van strafuitvoering zo slecht gekend is, wijzen de betrokkenen doorgaans onmiddellijk op de “complexiteit” en “onduidelijkheid” ervan. Op dit moment voeren verschillende leden van de redactie van dit tijdschrift – Lars Breuls, An-Sofie Vanouche en Olivia Nederlandt – samen met Marie-Aude Beernaert (UCLouvain), Eric Maes (INCC), Kristel Beyens (VUB) en Amaury Verhoustraeten (UCLouvain Saint-Louis – Brussel) een onderzoek uit naar de hervorming van de uitvoering van gevangenisstraffen van hoogstens drie jaar. Dit onderzoek heeft twee delen. Het eerste deel bestaat uit het afnemen van een vragenlijst en het voeren van interviews met rechters om te bestuderen of hun praktijken bij het bepalen van straffen zijn veranderd sinds de hervorming. Het tweede deel betreft een analyse van honderd dossiers van de SUR (alleenzetelende strafuitvoeringsrechter) binnen elke SUR, geopend in de periode van oktober 2023 tot maart 2024. Het onderzoek loopt nog op het moment dat wij dit edito afsluiten (september 2024) en is dus nog niet gepubliceerd. Niettemin kunnen we reeds opmerken dat de vonnisrechters hun gebrek aan kennis van de materie hebben bevestigd, waarbij zij opnieuw de complexiteit en het gebrek aan transparantie omtrent strafuitvoering hebben aangekaart.

---

11 Eindverslag Commissie Holsters, Tweede deel, 2003, pp. 22-25.

12 Art. 27 nieuw Strafwetboek, *BS* 8 april 2024; Art. 9 Basiswet van 12 januari 2005, *BS* 1 februari 2005.

13 Deze onderzoeken vonden echter plaats voordat de recente (2022-2023) hervorming van het regime voor de uitvoering van straffen van maximaal drie jaar in werking trad.

De keuze van de wetgever om alle geschillen aan de SURB toe te wijzen en het voorstel voor een Strafvueroeringswetboek lijken ons de materie toegankelijker en duidelijker te maken en zo bij te dragen aan een beter begrip ervan. Bovendien hebben de meeste rechters van de SURB momenteel hun griffie en kantoren in een ander gebouw dan waar hun collega's van de correctionele rechtbank werken, en houden de SURB de meeste van hun zittingen binnen penitentiaire instellingen, instellingen voor de bescherming van maatschappij of andere locaties waar geïnterneerde personen verblijven. De rechters van de SURB zijn dus weinig aanwezig in de gerechtshoven. Gezien de vele nieuwe bevoegdheden van de SURB met betrekking tot straffen die in de open samenleving worden uitgevoerd, zullen de SURB waarschijnlijk meer zittingen in de rechtbanken hebben, wat hun aanwezigheid op deze locatie zal versterken. Deze aanwezigheid zou interesse kunnen wekken bij advocaten voor het contentieux van de strafvuoering en zou de ontmoetingen tussen strafvuoeringsrechters en de rechters ten gronde kunnen bevorderen, wat de bewustwording van deze laatste over deze materie zou kunnen vergroten.

Een betere kennis van het strafvuoeringsrecht door de vonnisrechters zou niet alleen kunnen bijdragen aan het uitspreken van geschiktere straffen, maar ook hun bewustzijn kunnen vergroten over de moeilijkheden en het leed die gepaard gaan met gemeenschapsstraffen (vb. werkstraffen); deze worden immers nog te vaak als een gunst beschouwd (Nederlandt et al., 2022; Teugels, 2022).

Het zou ook nieuwe interesse voor de SURB kunnen opwekken, aangezien de functie van strafvuoeringsrechter momenteel weinig enthousiasme opwekt. Echter is dat enthousiasme broodnodig: bij gebrek aan kandidaten en magistraten bij de SURB, zou de door de

wetgever gewenste hervorming wel eens dode letter kunnen blijven.

Olivia Nederlandt¹⁴

Bibliografie

Beyens, K., & Scheirs, V. (2009). Geruchten, frustraties en verdeeldheid. *Belgische strafrechters over de strafvuoering, Proces. Tijdschrift voor strafrechtspleging*, 88, 76-93.

Beyens, K., Françoise, C., & Scheirs, V. (2010). Les juges belges face à l'(in)exécution des peines, *Déviance & Société*, 34(3), 401-424.

Dupont, L. (1998). Proeve van een voorontwerp van beginselenwet gevangeniswezen en tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen. In L. Dupont (Ed.), *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen* (pp. 15-229). Universitaire Pers Leuven.

Gérard, D. (2020). L'exécution des décisions pénales sous l'angle de la commission de probation. In V. Pirson (Ed.), *Actualités en procédure pénale : de l'audition à l'exécution* (pp. 169-186). Anthemis.

Jonckheere, A., & Maes, E. (2022). *Strafberekening, uitvoering en cumul van straffen in België*. Gompel & Svacina.

Jonckheere, A. (2016). Chronique de criminologie – L'activité des commissions de probation dans le cadre de l'exécution des peines, *Revue droit pénal et criminologie* 2016(12), 1304-1323.

Jonckheere, A., De Bruycker, P., Küpper, T., Roskams, N., Servais, A., & Van Boven, B. (2022). La peine de travail : de la loi aux pratiques. In A. Jonckheere, & E. Maes (Eds.), *Strafberekening, uitvoering en cumul van straffen in België* (pp. 125-141). Gompel & Svacina.

---

14 Redactielid Fatik en docent verbonden aan de Groupe de Recherche en Matière Pénale et Criminelle (GREPEC), UCLouvain Saint-Louis Brussel. Vertaling ondersteund door Aurore Vanliefde.

- Jonckheere, A., Berrevoets, T., De Bruycker, P., Küpper, T., Servais, A., & Van Boven, B. (2022). Décider d'une probation et la mettre en exécution : analyse de quelques dispositifs. In A. Jonckheere, & E. Maes (Eds.), *Strafberekening, uitvoering en cumul van straffen in België* (pp. 145-164). Gompel & Svacina.
- Kaminski, D. (2015). *Condamner. Une analyse des pratiques pénales*. Erès.
- Maes, E., Jonckheere, A., & Nederlandt, O. (2019). Editoriaal. Strafvueroering in België anno 2020. *Panopticon. Tijdschrift voor strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk*, 40(4), 237-253.
- Nederlandt, O. (2022). 15 jaar strafvuoeringsrechtbanken : teenagers under control ? *Fatik - Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen*, 173, 4-18.
- Nederlandt, O., Servais, A., & Teugels, A. (2022). Sortie de prison sous conditions : enjeux et difficultés de l'exécution de la peine privative de liberté en probation, *e-legal - Revue de droit et de criminologie de l'Université libre de Bruxelles*, 6 "La peine ne s'arrête pas à la sortie de prison".
- Nederlandt, O. (2024). La judiciarisation de l'exécution des peines privatives de liberté, tome I. Émergence et consécration de la volonté de judiciariser l'exécution des peines privatives de liberté (1830-2006), *Courrier hebdomadaire du CRISP*, n°2604-2605 en tome II. Un processus politique et législatif marqué par la controverse et l'ambiguïté (2006-2014), *Courrier hebdomadaire du CRISP*, n°2606-2607.
- Vandermeersch, D. (2020). La réforme des Codes en matière pénale : un saut nécessaire du XIXe au XXe siècle. *Journal des tribunaux*, 2020(27), 553-555.
- Teugels, A. (2022). De herroeping als pijnlijke ervaring: naar een nieuwe pain? *Fatik - Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen*, 174, 28-37
- Vanhamme, Fr. (2009). *La rationalité de la peine. Enquête au tribunal correctionnel*. Bruylant.

De pains en andersoortige ervaringen met betrekking tot het proces van herroeping

Audrey Teugels¹

De strafuitvoeringsrechtbank (SURB) kende Serge² een elektronisch toezicht (ET) toe op zes maanden van zijn strafeinde. Hij pleegde gedurende zijn invrijheidsstelling een nieuw strafbaar feit en leefde een aantal van de voorwaarden opgelegd door de SURB niet na. Ten gevolge hiervan werd hij op vraag van het openbaar ministerie (OM) aangehouden, werd de strafuitvoeringsmodaliteit (SUM) geschorst, werd hij heropgesloten in de gevangenis en besloot de SURB om de modaliteit te herroepen. Hierdoor verbleef hij ten tijde van het interview opnieuw in de gevangenis. Om een nieuwe SUM toegekend te krijgen, moest hij een nieuwe aanvraagprocedure doorlopen bij de SURB.

Bij de uitvoering van veroordeling tot een vrijheidsberovende straf bestaan er mogelijkheden om onder bepaalde voorwaarden die straf gedeeltelijk of volledig buiten de gevangenis uit te voeren d.m.v. strafuitvoeringsmodaliteiten (SUM; zoals de voorwaardelijke invrijheidstelling (VI), elektronisch toezicht als modaliteit (ET), enz.). Wanneer een veroordeelde de voorwaarden van diens SUM niet naleeft, kan de modaliteit herroepen worden en kan de veroordeelde opnieuw naar de gevangenis gestuurd worden ter uitvoering van de straf. Uit de literatuur blijkt dat de herroeping van een SUM een bijzondere pijnlijke ervaring is (Digard, 2010; Howard, 2019; Padfield, 2012). In een eerder nummer van dit tijdschrift werd er reeds aandacht geschonken

aan het definiëren van pijn, aan de diverse *pains* (zoals de *pains of imprisonment* (Crewe, 2011; Sykes, 1958), de *pains of non-custodial sentences* (Durnescu, 2011; Gainey & Payne, 2000; Hayes, 2015; Nugent & Schinkel, 2016; Payne & Gainey, 1998; Shammas, 2014) en de *pains of reentry* (Durnescu, 2019; Griffin & Healy, 2019)) die doorheen de jaren het licht zagen en aan de verschillende dimensies van pijn. Ook werd er een blik geworpen op de beleving van de herroeping in Engeland en Wales (Teugels, 2022). In dit artikel wordt er verder ingegaan op de pijnen van de herroeping in België.

Hoewel pijnen in allerhande contexten onderzocht werden, kon men in de Nederlandstalige literatuur geen specifiek onderzoek naar de eventuele *pains of recall* terugvinden.

Het in kaart brengen van deze pijnen en belevingen zijn van belang omdat de ervaringen van betrokkenen die een herroeping meemaakten als essentieel worden geacht om het proces van de herroeping te begrijpen. Het is door deze pijnen, ervaringen en belevingen aan het licht te brengen dat er een duidelijk beeld geschept kan worden over het proces dat een veroordeelde meemaakt. Dit is dan ook de kern van dit artikel. In dit empirisch onderzoek stonden een aantal thema's centraal, namelijk: (1) het vraagstuk van beleving (wat o.m. de zogenaamde pijnen omvat) en andersoortige ervaringen met het proces van herroeping; (2) de aspecten van (procedurele)

¹ Doctoraatsonderzoeker en wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Leuvens Instituut voor Criminologie (LINC) van de KU Leuven; beleidscoördinator hulp- en dienstverlening aan gedetineerden binnen het Agentschap Justitie en Handhaving.

² Pseudoniem.

rechtvaardigheid die meespelen in die beleving; (3) het proces van re-integratie en de moeilijkheden die daarbij rijzen. In deze bijdrage zal er een uiteenzetting gegeven worden die betrekking heeft op de pijnen en andere ervaringen met betrekking tot het proces van de herroeping in België.³ Deze bijdrage gaat in het bijzonder in op de impact van de herroeping op het sociale netwerk, de impact op het psychologisch welzijn, de impact op woonst en tewerkstelling en de herroeping als vicieuze cirkel.

Onderzoeksdesign

Het belevingsonderzoek

Deze studie betreft belevingsonderzoek naar de ervaringen van veroordeelden over de herroeping van hun strafuitvoeringsmodaliteiten. Belevingsonderzoek wordt gekenmerkt door aandacht voor de persoonlijke (subjectieve en gevoelsmatige) ervaringen van de bevraagde personen in de zin van Eggermont (2003, p. 179): "Bij onderzoek naar de beleving wordt gevraagd naar het geheel van gevoelens, waarderingen en ervaringen van individuen inzake een bepaald verschijnsel en de wijze waarop ze daaraan betekenis geven."

Wat de Belgische literatuur betreft, kan men afleiden dat er de laatste jaren significant meer aandacht uitgegaan is naar deze emotionele component en dat er ten gevolge van deze tendens een aantal belevingsonderzoeken m.b.t. de detentiecontext en de strafuitvoering het licht zagen. Zo werpt het onderzoek van Vanhaelemeesch (2015) een blik op de dagelijkse belevingen m.b.t. het ET en het onderzoek van Mertens (2019) op de leefwereld en de betekenisgeving van geïnterneerde vrouwen. Het eigen onderzoek beantwoordt aan hun vraag om eveneens oog te hebben voor andere vormen van

subjectieve strafbeleving. Net als in deze twee onderzoeken, werd er gebruik gemaakt van een kwalitatief onderzoeksdesign om de beleving van gedetineerden met betrekking tot de herroeping te begrijpen. De keuze is gemotiveerd doordat de ervaringen van de betrokkenen essentieel zijn om de beleving ervan te begrijpen (Comfort et al., 2005; Crawley & Sparks, 2005, 2006; Plugge et al., 2008) alsook doordat ervaringen van betrokkenen die een herroeping meemaakten als essentieel worden geacht om het proces van de herroeping te begrijpen. Omwille van de openheid die een kwalitatief onderzoeksdesign in zich draagt, is een dergelijk onderzoek uitermate geschikt om het perspectief en de belevingen van de respondenten in hun eigen woorden weer te geven.

De onderzoeksinstrumenten

De onderzoeker heeft ervoor gekozen om verschillende kwalitatieve dataverzamelmethode te combineren. Ten eerste werden er éénnestig observaties uitgevoerd bij vier verschillende SURB's tussen januari en december 2020 om meer inzicht te verwerven in de concrete praktijk van het herroepingsproces. Ten tweede werden er veertig⁴ semigestructureerde interviews afgenomen in dertien penitentiaire inrichtingen in Wallonië, Vlaanderen en Brussel met gedetineerden waarvan de herroeping van beperkte detentie (BD), ET of VI plaatsvond tussen 2019 en 2021. Deze vonden plaats tussen maart 2021 en januari 2022. Ten derde werden er tussen april 2021 en november 2021 dossierstudies uitgevoerd bij dezelfde veertig respondenten. De dossierstudie had tot doel om het profiel van de veroordeelden te schetsen, het detentietraject in kaart te brengen, de naleving en niet-naleving van de voorwaarden opgelegd door de SURB te analyseren en de motivering van de beslissing tot herroeping na te gaan. Deze data

3 Het geheel van het empirische onderzoek zal binnenkort gepubliceerd worden aan de hand van een boekpublicatie. Momenteel staat er omwille van deze reden een embargo op de thesis en is het onderzoek niet in *open access* te raadplegen.

4 Het steekproefkader bestond uit 266 potentiële respondenten, waarvan acht vrouwen. De acht vrouwelijke respondenten die benaderd werden, weigerden om deel te nemen omwille van het pijnlijke aspect van de herroeping. Ze benadrukten alle acht het pijnlijke aspect van de herroeping en hoe pijnlijk het zou zijn om deze herinneringen op te roepen en hun verhaal opnieuw te doen.

werden aanvullend aan de data afkomstig uit de interviews gebruikt doorheen het proefschrift. Onder de volgende titel worden een aantal van deze resultaten uiteengezet. Meer specifiek betreffen het de resultaten inzake de ervaringen m.b.t. het sociale netwerk, psychologisch welzijn, woonst en tewerkstelling ten gevolge van een herroeping alsook inzake de vicieuze cirkel waarmee de respondenten geconfronteerd werden.

Vooraleer er gestart wordt met het uiteenzetten van de voorgenoemde onderzoeksresultaten, is het van belang om te benadrukken dat de besproken pijnen niet allen het gevolg zijn van de herroeping, maar een groot aantal van deze pijnen eigen zijn aan detentie. Het gebruikte onderzoeksdesign laat het echter niet toe om de eigenheid van de pijnen te toetsen, maar gaf wel de mogelijkheid om het verschil in intensiteit van de beleving van deze pijnen in het licht te zetten wanneer de veroordeelden opnieuw in de gevangenis terecht kwamen. Ook is het nodig om te duiden welke motieven ertoe leidden dat de modaliteiten herroepen werden zodat de resultaten binnen dit breder geheel geïnterpreteerd kunnen worden. De wet⁵ somt 7 gevallen op dat ertoe kunnen leiden dat een SUM herzien, geschorst of herroepen wordt. De voornaamste motivering tot herroeping in de bestudeerde dossiers betrof echter de niet-naleving van de bijzondere voorwaarden, al dan niet in combinatie met een andere motivering (n=37). Vervolgens belandde een klein aantal van de respondenten opnieuw in detentie omwille van het plegen van nieuwe feiten (n=3).

Belevingen met betrekking tot het sociale netwerk

Dit eerste onderdeel behandelt de impact van de herroeping op het sociale netwerk en de belevingen van de respondenten hieromtrent. In het kader van dit onderzoek omvatte het sociale

netwerk de familie, de partner, de kinderen en de vrienden. Dit sociale netwerk werd ook met de gevolgen van de herroeping geconfronteerd en de respondenten leden daar ook onder. Het betreffen de zogenaamde *collateral consequences* (Brew et al., 2017; Christian, 2005; Codd, 2008; Hagan & Dinovitzer, 1999; Kirk & Wakefield, 2018). In de studie werden er geen derden bevraagd, maar kwamen de gevolgen voor naastbestaanden aan bod in de verhalen van de bevraagde gedetineerden. De respondenten identificeerden dergelijke gevolgen als pijnen die verband hielden met de herroeping.

Deze bevindingen vinden aansluiting bij recent internationaal onderzoek naar de gevolgen van een vrijheidsberoving voor de naastbestaanden. Uit dergelijke studies blijkt dat ook de naastbestaanden een hele reeks negatieve gevolgen kunnen ondervinden ten gevolge van een vrijheidsberoving van een dierbare. Een aantal van deze gevolgen betreffen: uitsluiting, stigma, verloren vriendschappen, financiële stress, beperkte hechting, verminderde levenskansen, impact op onderwijs en tewerkstelling en een verhoogd risico op psychische en verslavingsproblemen (Arditti, 2012; Besemer & Dennison, 2018; Comfort et al., 2005; Condry & Smith, 2018; Minson, 2018; Minson & Condry, 2015).

De impact op de familie

Ten eerste gaven negen respondenten aan dat de niet-naleving van de voorwaarden hun eigen verantwoordelijkheid was, net als de daaropvolgende herroeping en wederopsluiting. Ze konden echter moeilijker omgaan met de impact van de herroeping op hun familie. Een voorbeeld hiervan is dit citaat uit het interview met respondent 93_PI6:

“Heel mijn omgeving wordt erdoor gestraft! Dat ik word bestraft voor iets dat ik doe of niet doe,

---

⁵ Art. 167 van de wet van 5 februari 2016 tot wijziging van het strafrecht en de strafvordering en houdende diverse bepalingen inzake justitie, BS 19 februari 2016.

dat is mijn eigen verantwoordelijkheid. Maar er worden veel andere mensen in mijn omgeving erbij betrokken. Die van justitie die zei, dat is jammer, maar dat is ons probleem niet."

Ook respondent 32_P17 gaat hier verder op in:

"Le négatif c'est la famille. Quand on est en harmonie avec ce qu'on a fait, on doit pouvoir accepter, mais je peux pas trop me plaindre. Ce n'est pas facile de vivre avec la mort de quelqu'un, mais la famille, c'est encore pire. Moi je ne suis pas à plaindre, si ça peut leur apporter quelque chose, c'est la moindre des choses que je peux faire, mais les conséquences pour ma famille sont catastrophiques!"

Verder wordt er door zeventwintig respondenten aangehaald dat de impact op de familie niet te onderschatten valt. Vooreerst komt de achtergebleven familie in bepaalde situaties helemaal alleen te staan. Bij de herroeping van een modaliteit krijgen de veroordeelden geen tijd om de nodige maatregelen te treffen vooraleer ze heropgesloten worden. Dit was bijvoorbeeld het geval bij respondent 8_P19 die aangeeft: *"Non. Et après, il me reste ma maman, je l'entends ma maman, je l'ai au bout du fil tous les jours, elle pleure, elle est toute seule."* Ook respondent 1_P16 beaamt dit: *"Mijn vader zit daar dood te gaan, die moet naar een bejaardentehuis nu, die zit daar te schreeuwen dat die daar alleen zit en die begrijpt het niet meer, 89 jaar is hij. Ik heb niets kunnen doen."* Vervolgens hebben zestien veroordeelden het moeilijk om te aanvaarden dat hun partners ten gevolge van de wederopsluiting opnieuw de rol van alleenstaande moeder moeten opnemen en de volledige financiële last andermaal op de schouders van hun partners terecht komt:

"En mijn vrouw. Het is heel moeilijk geweest voor mijn vrouw om het huis te behouden. De auto is ondertussen ook kapot. Met een loon sta je minder sterk dan met twee lonen. Het is echt een beproeving eigenlijk. Ik ben al blij dat het goed gaat tussen ons." (R123_P1)

Bijkomend geven drieëntwintig respondenten aan financiële steun van hun familie nodig te hebben omdat het niet steeds mogelijk is om meteen terug tewerkgesteld te worden in de gevangenis, gevangenisarbeid niet veel opbrengt en het leven in detentie duur is:

"J'ai une compagne qui est dehors qui a du mal à joindre les deux bouts. Elle fait ce qu'elle peut. Et moi je ne sais pas l'aider. C'est elle qui m'aide. Mais bon, je ne peux pas lui dire, voilà. Pfffff." (R19_P112)

Een ander aspect betreft de gevolgen van de herroeping op de relatie met de partner. Achttien respondenten gaven aan dat het moeilijker was voor henzelf en hun partner om met deze *collateral consequences* om te gaan bij een herroeping dan bij een eerste detentie omdat ze opnieuw met deze gevolgen geconfronteerd werden. Bijkomend leidt een herroeping volgens acht respondenten ook tot het abrupt onderbreken van de relaties die opgebouwd werden buiten de gevangenis. Ze gaven aan dat het niet steeds gemakkelijk was om hun leven terug op te bouwen en dan voornamelijk de relatie met hun familie. Eenmaal dit gelukt was, de obstakels overwonnen waren en de vertrouwensband hersteld was, werd deze onderbroken door de herroeping, zoals respondent R26_P14 aangeeft:

"Ma fille venait de s'habituer avec moi. Parce que voilà, elle est née quand j'étais en détention. Ça veut dire que quand je sortais en congé, à chaque fois que je la prenais, elle pleurait. Ça me faisait mal, je ne le montrais pas. Des fois, je partais à la salle de bain, faire semblant que je prenais ma douche, je fermais la porte et ça me faisait trop mal... Et, et, voilà, une fois que je me suis habitué avec elle. En suite, hop..."

De impact op het gezinsleven en de kinderen

Bovendien ervoeren alle respondenten met een partner en kinderen een verlies aan kostbare tijd, met de nadruk op tijd voor het gezin en het missen van belangrijke gebeurtenissen. Daarnaast duiden bijna alle respondenten dat

ze hun familie misten. Dit zijn drie aspecten die reeds aan bod komen in de literatuur betreffende de *paternal pains* in detentie (Arditti, 2012; Crewe et al., 2017; Lippens et al., 2009; Nuytiens, 2018; Price et al., 2010; Quennehen, 2019; Shamai & Kochal, 2008; Teugels, 2022; Ugelvik, 2014). Onderstaande respondent 123_P11 illustreerde dit aan de hand van het missen van belangrijke momenten in het leven van zijn dochtertje:

“Ja en veel momenten, in het begin dat ze rondliep mijn dochtertje, heb ik hier mee moeten maken in de gevangenis. Uhm en ja, het is jammer dat ze hier niet een beetje rekening mee houden. Ja. Dat is wel jammer. Ze spelen niet alleen met mij, maar ook met mijn dochter. Op haar tien maanden werd ze opgenomen in het ziekenhuis voor een week. Ik was dan drie dagen thuis. Nu weeral een dikke tien maand hier terug in de gevangenis. Dat zijn toch belangrijke dagen, weken, maanden in dat jong leventje. Ik ben blij dat ik nog een goede band hebt met haar.”

Uit onderzoek blijkt dat gedetineerde vaders voornamelijk moeilijkheden ervaren omdat ze de verantwoordelijkheid als vader in de verzorging en opvoeding van hun kinderen moeilijk kunnen opnemen eenmaal in detentie en dat ze het moeilijk hebben met het feit dat ze niet fysiek aanwezig zijn in het leven van hun kinderen (Arditti et al., 2005; Price et al., 2010; Quennehen, 2019). Ook deze pijn wordt versterkt door de herroeping. De invrijheidstelling maakte het namelijk tijdelijk mogelijk om deze rol opnieuw op te nemen waardoor de wederopsluiting het verlies van deze verantwoordelijkheid verheft.

Ondanks dat uit de dossierstudie bleek dat achttien respondenten kinderen hadden, werden deze vaderlijke pijnen door slechts zestien respondenten aangehaald. Voor zeven respondenten was het vooral van belang dat hun kinderen een beter leven zouden leiden dan zichzelf:

“Ja, ik heb ook een zoontje. Ik wil ook dat mijn zoontje later mijn schulden niet overneemt. Dat ik hem gewoon, hopelijk nog een stukje grond van mijn huis kan geven. Dat is mijn motor: mijn zoontje. Voor

mijn eigen, moest ik de mensen rondom mij niet hebben gehad, voor mij hoeft dat hier niet. Ik ben alles kwijtgeraakt waaronder mijn zoontje die in een pleeggezin moest, ik weet dat hij in goede handen is, dat is al een pak stress minder. Dat is het zwaarste dat ik in mijn leven heb meegemaakt, maar het is voor mijn zoontje dat ik nog in leven blijf. Ja. Elke dag moet ik mij optrekken aan foto's van mijn zoontje en aan mooie herinneringen in mijn leven om hier te kunnen doorgaan.” (R140_P12)

Acht vaders herkenden ook de positieve invloed dat het vaderschap op hun leven had tijdens hun SUM en gedurende hun tijd in detentie en beseften dat ze er wilden zijn voor hun kinderen, hun verantwoordelijkheden wilden opnemen en een goed rolmodel wilden zijn. Daarnaast waren ze er zich van bewust dat de detentie een obstakel vormde om een goede ouder te zijn:

“Nu is het voor mij het punt om buiten te blijven dat ik eindelijk mijn leven kan opbouwen en dat ik een beetje bij mijn dochter kan zijn. Ja, dat kind ziet daar ook enorm van af. Ik voel me dan ook serieus gefaald in mijn vaderschap.” (R141_P12).

De impact op de vriendenkring

Ten slotte haalden acht respondenten ook de impact van de herroeping op de relatie met vrienden aan. Vijf van deze acht respondenten gaven aan geen vrienden meer te hebben omdat ze het vertrouwen in hen verloren hebben of omdat hun vrienden drugs en alcohol gebruiken en ze niet meer in contact willen komen met dit milieu. Vervolgens begrijpen ook vrienden niet steeds het motief en het proces tot herroeping en leidt de wederopsluiting tot het verbreken van vriendschapsbanden:

“Er zijn mensen die altijd moeten laten bezinken dat je terug in de gevangenis zit. Nu zal het toch wel echt zijn zeker. De eerste keer kan je al eens zeggen, ja da was dit of dat, maar ze steken hem niet zomaar terug binnen eh.” (R1_P16)

De andere drie respondenten hadden in tegenstelling tot de voorgaande detentie een goede relatie met vrienden en gaven aan steeds op hun steun te kunnen rekenen in deze moeilijke tijden.

Bezoek na de herroeping

Een ander aspect dat de respondenten aangaven met betrekking tot deze *collateral consequences*, die niet als dusdanig in de literatuur beschreven werden, betreft pijnen die het bezoek in de gevangenis met zich meebrengen voor de veroordeelde en de naastbestaanden. Ondanks het feit dat telefonisch contact toelaat dat er frequenter contact is met de sociale omgeving van veroordeelden zodat dagelijkse ervaringen en dagbesteding gedeeld kunnen worden, heeft het merendeel van de respondenten uit het onderzoek nood aan fysiek contact. Aan de hand van de data werd duidelijk dat de herroeping als pijnlijker ervaren werd bij weinig mogelijkheden tot contact met de buitenwereld. Zes respondenten haalden aan dat het pijnlijk is om steeds te horen hoe het er buiten de tralies aan toe gaat terwijl zij opgesloten zitten. Daarnaast gaven deze respondenten aan dat hun naasten niet kunnen begrijpen hoe pijnlijk een detentie is en welke schade dit met zich meebrengt. Deze veroordeelden geven aan dat ze reeds in een eerdere detentieperiode met deze pijn geconfronteerd werden, maar dat het na de herroeping pijnlijker voelde om hiermee in aanraking te komen omwille van het intenser ervaren van deze pijn en het herhaaldelijk karakter ervan. Een klein aantal (n=2) respondenten opteerde ten gevolge van het tekort aan begrip voor hun situatie om geen intieme relatie aan te gaan tijdens hun modaliteit, zoals respondent 1_PI6 bijvoorbeeld aangeeft: *“Stel u voor dat het nu voorvalt zoals nu, dan zit die vrouw dan alleen. Als je dat allemaal moet gaan uitleggen aan een vrouw, dan denkt die oei... Dan gaat die lopen.”*

Onzekerheid en voorwaardelijke aspect van de strafuitvoeringsmodaliteiten

Een volgende pijn die in deze sectie aan bod komt, betreft de onzekerheid gekoppeld aan de periode van invrijheidstelling en de nieuwe periode in detentie, zoals beschreven door Crewe (2011).⁶ De contacten met de naastbestaanden van dertig veroordeelden worden namelijk ook bemoeilijkt door de onzekerheid met betrekking tot de datum van de nieuwe invrijheidstelling. Naastbestaanden waren het gewend om hen aan hun zijde te hebben en na de herroeping was dit niet meer het geval. Bijkomend kan de veroordeelde ook niet met zekerheid zeggen of hij opnieuw een modaliteit zal toegekend worden en wanneer dit het geval zou zijn. Het is namelijk een traject van vallen en opstaan en nu ze heropgesloten zijn, kunnen ze de vragen van hun naasten over de toekomst niet met zekerheid beantwoorden. Ook is het voor dertien respondenten bijzonder moeilijk om hun kinderen herhaaldelijk te moeten teleurstellen. Respondent 93_PI6 verduidelijkte deze pijn als volgt:

“Alle tijd dat ik nu in de gevangenis zit, dat is ook één van de gevolgen van terug te keren uit BD. Wat kan ik nog uitleggen aan mijn vrienden, mijn familie en mijn sociale omgeving? Ja, sorry man, sorry, even een moeilijk moment, ik zit terug in gevangenis, maar ik weet niet wanneer... ik weet het niet. Ja, naar vrouw en kindjes toe had ik ook, uhm, van voor de zomer, sinds de paasvakantie, stapsgewijs naar buiten kunnen komen en activiteiten samen kunnen doen. Dan kwam het er niet van in de paasvakantie, dan kwam de zomer eraan. Dan kwam er een directie uit ziekteverlof. Ik ga niet beslissen voordat ik gesproken heb met je PSD-assistente, zei ze. Die kwam ook terug uit verlof. Dan merk je wel dat de directie niet veel te zeggen heeft en dat die altijd voortgaan op wat de PSD zegt. Ondertussen is het de herfstvakantie die er aan komt, maar mijn vrouw en ik willen ons niet vastpinnen op bepaalde datum of zo... Ja, de kindjes zeggen ook van, kom jij

⁶ Deze pijn wordt hier niet uiteengezet gezien deze aan bod kwam in het voorgaande artikel dat in dit tijdschrift verscheen. Zie Teugels, A. (2022). De herroeping als pijnlijke ervaring: naar een nieuwe pain? *Fatik, Tijdschrift voor Strafrecht en Gevangeniswezen*, 174, 28-37.

nog terug? Ik ga wel nog terugkomen, maar het is niet leuk voor kindjes iets te beloven dat er dan niet van komt.”

Ook de impact van de onzekerheid gekoppeld aan het voorwaardelijke aspect van de modaliteiten op de naastbestaande mag niet onderschat worden. Deze pijn, het zogenaamde ‘zwaard van Damocles’, krijgt vorm omwille van het risico op elk moment herroepen te worden ondanks de veroordeelden en de naastbestaanden het gevoel hebben de voorwaarden correct na te leven. Deze constante onzekerheid leidt ertoe dat iets meer als de helft van de respondenten hierdoor kiezen om hun resterende straf in de gevangenis uit te zitten. Ook in het Engelse onderzoek van Digard (2010) werden gelijkaardige resultaten geïdentificeerd.

Samengevat kan er gesteld worden dat de herroeping dus niet alleen gevolgen geeft voor de gedetineerde zelf maar ook voor zijn sociale omgeving. Er kan aangenomen worden dat deze veroordeelden door de nieuwe detentie fysiek gescheiden worden van hun partner en hun gezin, de contactmogelijkheden beperkt worden en de achtergebleven partner extra belast kan worden. De achtergebleven partner wordt namelijk als enige verantwoordelijk voor het leven thuis, de financiële situatie en de opvoeding van de kinderen. Ook kregen families van gedetineerden te maken met stigmatiserende reacties vanuit hun sociale omgeving. Ten slotte, is het niet altijd mogelijk voor de veroordeelde en/of zijn naastbestaanden om de herroeping te begrijpen en een plaats te geven, wat al deze gevolgen intensifieert.

Het begrip van de herroeping

Zeventwintig respondenten benadrukten dat ze deze gevolgen en deprivaties door de herroeping en wederopsluiting opnieuw ervoeren, niet enkel voor zichzelf, maar ook voor hun sociale

omgeving. Voor diegenen die de herroeping als onrechtvaardig beschouwden, kwam deze detentie als totaal onverwacht. Verschillende facetten van het herroepingsproces (zoals het doel, de motivering, enz.) werden als onrechtvaardig beschouwd door gedetineerden waarvan de modaliteit herroepen werd, net zoals Digard (2010) dit concludeert in zijn onderzoek.⁷ Deze respondenten gaven bijkomend aan dat het proces als veel pijnlijker ervaren werd dan een eerste detentie waarbij ze de reden van opsluiting volledig begrepen. Twintig respondenten benadrukten dat het zwaarder weegt op de relatie om na een herroeping deze relatie opnieuw ‘on hold’ te moeten zetten gezien het onverwachte, abrupte karakter van de opsluiting, maar ook omwille van de gevoelens (zoals onbegrip, woede, teleurstelling) die ermee gepaard gaan. Aansluitend daarop gaven negen respondenten aan dat de contacten met hun naastbestaanden geen standhielden na de herroeping, ondanks dat dit wel het geval was bij de eerdere detentie(s). Respondent 140_PI2 geeft aan dat de relatie ‘*geen langere detentie zal overleven*’. Anderzijds wezen tien respondenten erop dat hun families al vanaf dag één aan hun zijde stonden en de nodige ondersteuning boden, ondanks de herroeping. Ook zijn er vier respondenten die er zelf voor opteerden om alle banden met de familie te doorbreken.

Het is voor de naastbestaanden ook vaak niet duidelijk waarom de modaliteit herroepen werd of waarom hun naaste heropgesloten werd. De procedure werd door de veroordeelde zelf al te vaak als complex ervaren. Zoals respondent 138_PI2 toelichtte, is het daarom niet steeds mogelijk om het proces te verduidelijken aan de sociale omgeving: “*Ja, want mensen snappen dat niet, je krijgt dat niet uitgelegd.*” Uit de interviews bleek dat voornamelijk het voorwaardelijke aspect van de modaliteit verduidelijking behoefde. Het is voor de sociale omgeving niet steeds duidelijk wat het betekent om onder voorwaarden in

⁷ De resultaten m.b.t het onrechtvaardige aspect van de herroeping worden niet in dit artikel besproken, maar zullen terug te vinden zijn in de boekpublicatie van het onderzoek.

vrijheid gesteld te worden en voornamelijk wat de mogelijke gevolgen kunnen zijn indien men deze voorwaarden niet respecteert:

“Uiteindelijk bevragen mijn zussen mijn advocaat met de vraag of zij het dossier mogen lezen om te weten wat ik gedaan heb. Hij zegt dat hij beroepsgeheim heeft en het dossier dus niet mag geven. Mijn zussen zitten nadien nog meer te denken, nu heeft hem echt iets gedaan als de advocaat zo antwoordt. Dan heb ik echt moeten inpraten via mijn zus haar gsm: “Ja, meester, geef het dossier maar, want ik vertel alles eerlijk tegen mijn zussen. U mag dat dossier afgeven.” Dan pas heeft hij het gefotokopieerd en dan pas hebben zij dat gezien dat ik niets heb gedaan, dat het een niet-naleving van voorwaarden betrof. Dan pas geloofden ze dat ik hier terug zat voor niets.” (R5_PI6)

Met andere woorden, het is voor een volwassen familielid, partner of vriend niet steeds gemakkelijk te vatten waarom de veroordeelde heropgesloten werd. Voor een kind blijkt dit vaak nog moeilijker:

“Ja, ze komt hier al van haar zes maanden. Ik mag dan een jaar buiten of 8 maanden buiten. Dan steken ze u terug binnen, maar voor dat kind is dat ook niet leuk. De laatste keer ook: “Allez papa, je hebt toch niets misdaan. Je hebt een jointje gerookt en dat mocht niet, ik ben daarmee volledig akkoord. Maar op school zie ik niets anders. Moeten ze die dan ook allemaal binnen steken?” Voor dat kind is dat echt moeilijk.” (141_PI2)

De ervaringen leken volgens de verhalen van de respondenten te variëren naargelang de leeftijd van het kind. Ondanks dat meer er de meer moeite gedaan wordt om de Belgische gevangenissen een kindervriendelijke plaats te maken, is er nog veel werk aan de winkel volgens het CAW (Centrum Algemeen Welzijnswerk, 2023). Omwille van deze reden opteerden vijf respondenten ervoor om hun jongere kinderen niet in aanraking te laten komen met de detentiecontext en de waarheid achterwege te houden om het kind te beschermen. Anderzijds zijn er

zeven veroordeelden die net het omgekeerde pad bewandelden en de kinderen betrokken in hun hele detentie- en reclasseringstraject, zoals veroordeelde 93_PI6: *“Maar ja dit gaat over reclassering, ik betrek altijd de kinderen erbij. Ik zit in de gevangenis omdat ik iets gedaan heb en dat is wel terecht. Maar, ik ben niet alleen op de wereld.”* Daarnaast gaven acht respondenten aan dat hun sociale omgeving de wederopsluiting niet steeds accepteerde. Ook aanvaardde de sociale omgeving van deze respondenten het motief tot herroeping niet omdat ze het niet eens waren met de SURB inzake de zwaarte van de niet-nageleefde voorwaarden of niet van oordeel waren dat er een voorwaarde geschonden werd. Ten slotte zijn er zes respondenten waarbij de sociale omgeving om deze reden de contacten verbrak of deze dreigde te verbreken:

“Ik ben één keer verdacht geweest en ik zal altijd verdacht blijven. Voor mij is dat zo een angst van, uhm, ja, altijd voel ik mij bekeken, aangesproken, vernederd. Ongelooflijk! Ik heb donkere gedachten gehad en moeilijke periodes van opgeven omdat ik weet dat mijn familie niet steeds achter mij zal blijven staan.” (R140_PI2)

Belevingen met betrekking tot het psychologisch welzijn

Naast de reeds besproken gevolgen voor het sociale netwerk die door de respondenten verbonden worden aan de herroeping, werden er nog een aantal andere persoonlijke gevolgen geïdentificeerd die gerelateerd zijn aan het welzijn van de veroordeelden. Voor dertig respondenten werd de terugkeer naar de gevangenis ervaren als een traumatische gebeurtenis die een grote impact bleek te hebben op hun mentaal welzijn. Zo bracht de bepaling van het strafrestant heel wat kopzorgen met zich mee. De SURB bepaalt namelijk op een discretionaire wijze welk deel van het strafrestant in mindering gebracht wordt bij een herroeping (Breuls et al., 2017). Zo kan de rechtbank ook beslissen om geen enkele dag in mindering te brengen indien er vastgesteld wordt dat de veroordeelde sinds het begin van zijn VI

de voorwaarden niet nageleefd heeft. Indien de SURB oordeelt dat de voorwaarden gekoppeld aan een BD of een ET niet nageleefd werden, zal de herroeping van deze modaliteiten geen impact hebben op het nog uit te zitten strafresistant (Breuls et al., 2017). Veroordeelden leven bij VI echter wel onder de onzekerheid, niet wetende of de periode onder de SUM als uitgevoerd beschouwd zal worden of niet. Ze leven met het zogenaamde 'zwaard van Damocles' boven hun hoofd.. Met andere woorden: zolang de proefperiode niet verlopen is zal deze onzekerheid aanwezig blijven en zal deze onzekerheid versterkt worden in geval van een negatief verslag van de SURB, zoals ook Beernaert (2007) het stelt. Het herroepen van een VI kan, ook volgens Breuls et al. (2017), dus neerkomen op een dubbele bestraffing aangezien het gedeelte dat reeds uitgezeten werd in VI niet noodzakelijk wordt afgetrokken van het nog niet ondergane gedeelte van de straf (n=12) (cf. infra 'de herroeping als onderdeel van een vicieuze cirkel'). Het verlies van de gemaakte vooruitgang buiten de tralies alsook het verlengd verblijf in detentie omwille van het niet in mindering brengen van de periode onder VI werd als 'te veel' ervaren door vijftien respondenten. Ongeveer één vierde van de respondenten vertelde depressief te zijn, waaronder sociale afzondering, diepe gevoelens van hopeloosheid en in sommige gevallen zelfmoordneigingen en zelfverwonding gerapporteerd worden:

"Uhm, mentaal er volledig onder door. Uhm, met xx kan ik daarover praten enz. Dat het zover gekomen is dat ik met slechte gedachten rondliep. Nu hebben ze mij om psychologische redenen gisteren een sectie hoger gestoken. Omdat ik op de gesloten sectie zat. Omdat ik 22 van de 24 achter gesloten deuren zat. Mijn hoofd doet niet anders dan draaien, draaien. Alles verwijst naar de opname eh. Alles! Ik ben zo depressief als ik groot bent. Ze zijn al bezig om mijn medicatie aan te passen. Moest de medicatie werken en het zou doen wat ze zeggen, zou ik mij niet zo slecht voelen. Ja, het is vier maanden geleden en ik ben nog altijd een wrak tot en met. Ik was rot, rot slecht. Ze vroegen mij gisteren van 1 tot 10, hoe goed

voel je u. Wel 1 op 10. Je ziet mij hier bibberen, ik heb geen rust in mijn lijf, geen rust in mijn lijf. En dan hoor je de advocaat praten, die zegt gewoon wat je wilt horen." (R139_P12)

Negentien veroordeelden gingen er emotioneel op achteruit sinds de herroeping, zeventig veroordeelden ervoeren sterke negatieve emoties en iets minder als de helft van de respondenten ervoeren verschillende angsten zoals ook in ander onderzoek duidelijk werd (Digard, 2010; Howard, 2019; Padfield, 2013). Vijf respondenten wezen erop dat ze bij hun wederopsluiting niet hetzelfde onthaal en dezelfde ondersteuning genoten als bij hun eerste detentie. Ze werden als het ware aan hun lot overgelaten ondanks de impact van de herroeping op hun psychologisch welzijn. Er moet echter ook op gewezen worden dat zes respondenten meldden zich emotioneel stabiel te voelen in de gevangenis dan tijdens een VI. Zij wezen daarbij op de angst en de onzekerheid met betrekking tot de opgelegde voorwaarden en de vrees om op elk moment teruggestuurd te kunnen worden naar de gevangenis:

"Als je zolang in de gevangenis zit, dan vind je dat niet meer zo erg in de gevangenis zitten. De gevangenis wordt uw thuis. Het is zo. Als ik buiten was en ik zat alleen in mijn studio, vroeg ik mij af of dat dit het was. Is dit het? Dan kan ik evengoed in de gevangenis zitten, dan heb je die prikkels niet. Dat is juist hetzelfde, je zet een taart op tafel voor de kindjes hun verjaardag en je laat er een stuk of drie van proeven, maar je mag er niet van eten." (R6_P16)

Zoals ook blijkt uit de studie van Beyens et al. (2022), geven vijf respondenten aan dat ze in detentie weinig verantwoordelijkheden hebben behalve het uitwerken van een nieuw re-integratieplan. Respondent 97_P16 merkte hierover het volgende op: *"Ja, in detentie heb je, ik heb het idee... Elke dag op cel, vaste structuur, je hebt niet zoveel verantwoordelijkheden, zoveel verantwoordelijkheden en niet ook zo veel... Snap je dat zo..."* De sterke negatieve emoties gelinkt aan de herroeping waren bij alle respondenten duidelijk

aanwezig, met uitzondering van drie. Deze veroordeelden gaven alle drie aan alle begrip te hebben voor het vonnis en waren van oordeel dat de herroeping op een gelegen moment kwam om verdere escalatie in hun leven tegen te gaan. De andere zevendertig gedetineerden kregen te maken met een reeks negatieve emoties die aanwezig waren bij de herinnering aan de herroeping, samen met het gevoel van verlies. Deze gevoelens omvatten woede, frustratie, wanhoop, bezorgdheid en stress zoals de volgende citaten illustreren: *“nu vind ik het teveel”* (R123_PI1), *“dat heeft mij volledig gebroken”* (R139_PI2), *“nu heb ik rancune en woede”* (R104_PI5), *“ça me ruine c’est un dégoût”* (R19_PI12).

Belevingen met betrekking tot woonst en tewerkstelling

Vervolgens is er ook de impact van de herroeping op vlak van de woonst, de tewerkstelling en de financiële situatie van de respondenten. Zoals de literatuur duidt, is een gedetineerde slecht geplaatst om werk te vinden gezien zijn beperkte beschikbaarheid, zijn statuut, zijn strafblad, zijn onzekere invrijheidstellingsdatum, enz. (Put & Maes, 2003). Aansluitend kan de vraag gesteld worden hoe een gedetineerde een woonst kan vinden als hij niet over een inkomen beschikt (Nederlandt & Jadoul, 2019). M.b.t de impact op de woonst kan er aan de hand van de resultaten een onderscheid gemaakt worden tussen de respondenten met een eigen woonst en diegenen die onderdak kregen bij familie of kennissen. De respondenten (n=13) die bij iemand in hun sociale omgeving onderdak kregen, ondervonden weinig tot geen gevolgen na de herroeping m.b.t. de woonst:

“Oui, chez... Déjà... En fait j’étais chez mes parents. Je n’ai pas perdu mon habitation, car je peux y retourner, le reste oui, mais ce n’est pas grave, c’est du matériel.” (R78_PI11)

De respondenten die over een eigen woonst beschikten (n=27), ondervonden deze nadelige gevolgen echter wel. Die respondenten huurden

allen een woning voor ze heropgesloten werden in de gevangenis. Indien niemand uit de sociale omgeving de kosten kon dekken gedurende de detentieperiode van de veroordeelde, bestond er een groot risico dat de woonst niet behouden kon worden. Zo konden twee respondenten rekenen op sterke steun van hun sociale omgeving en werd de huur voor hen betaald. Deze respondenten gaven aan dat dit enkel haalbaar was indien een nieuwe invrijheidsstelling snel toegekend zou worden. Deze bijkomende financiële last is namelijk niet houdbaar voor de naasten die de ondersteuning bieden wanneer deze steun voor onbepaalde tijd vereist is. Gezien de onzekerheid met betrekking tot een nieuwe invrijheidstellingsdatum is de kans dus groot dat de woonst verloren gaat, ondanks de hulp van derden:

“Parce que là, je risque de tout perdre aussi. Mon appartement. Et bon, j’ai eu de la chance d’avoir trouvé un travail et une maison. Mais là, je risque de perdre mon appartement. J’ai mis un peu de côté quand je travaillais, mais ce n’est pas suffisant et je n’ai personne pour m’aider. De plus, j’ai perdu mon travail.” (R52_PI10)

Vervolgens zijn een vier respondenten zijn van oordeel dat hun schulden als een (onzichtbare) straf ervaren worden en ze de re-integratie en het detentietraject kunnen belemmeren. Ook Vanhouche stelt namelijk dat schulden en een tekort aan middelen de re-integratie kunnen bemoeilijken (Vanhouche, 2023). Na een herroeping kan dit aspect als pijnlijker ervaren worden omwille van de reeds gemaakte vooruitgang op het vlak van het afbetalen van schulden. Dit was het geval bij vier respondenten, waaronder respondent 10_PI13:

“Ja, ik was eigenlijk iets aan het afbetalen. Momenteel betaal ik niet meer. Want voor ik de gevangenis terug binnen kwam, had ik een redelijk inkomen waardoor het mogelijk was om te betalen. Ik kon iets betalen en ondertussen ook iets aan de kant zetten. Uhm, dus dat was wel nog gemakkelijk. Maar nu momenteel verdien ik nog niet zoveel en ik

weet ook niet wanneer dat het gaat gebeuren. Want het is hier ook een beetje veranderd ondertussen. Uhm, nu hoop ik dat ik mijn achterstallige schulden van hieruit kan beginnen te betalen.”

Deze onzekerheid met betrekking tot een nieuwe invrijheidstellingsdatum werd al verschillende malen aangehaald. Ook op vlak van tewerkstelling speelt deze onzekerheid een belangrijke rol in de belevingen van de veroordeelden die geïnterviewd werden. Bij drieëntwintig respondenten werd de tewerkstelling abrupt onderbroken. Dertien van deze gedetineerden konden terug aan het werk bij hun laatste werkgever eenmaal ze terug in vrijheid gesteld zouden worden. Respondent 12_P13 is hier een voorbeeld van: *“Ze hebben ook altijd gezegd, als ge terug uit de bak bent, kan je terug komen solliciteren. Ik ben content.”* Ondanks dat een aantal respondenten in theorie na hun detentie terug tewerkgesteld zou kunnen worden bij hun laatste werkgever, blijkt dit in praktijk niet zo eenvoudig te zijn, zoals respondent 123_P11 het stelde: *“Op vlak van werk kon ik eerst nog terug terecht op dezelfde plaats, maar we kunnen die mensen moeilijk aan het lijntje blijven houden eh. Ze hadden iemand nodig. Als ze mij UV's hadden gegeven zou het opnieuw lukken.”*

De onzekerheid met betrekking tot een nieuwe invrijheidstellingsdatum maakt het moeilijk om de werkgever concrete informatie te geven over de opstartdatum waardoor de werkgever uiteindelijk alsnog afhaakte bij deze dertien respondenten.

De herroeping als onderdeel van een vicieuze cirkel

Het werd ondertussen al duidelijk dat de herroeping kan leiden tot vele deprivaties en een bijzonder pijnlijke ervaring kan zijn. Het verzwakken van de familiebanden, het verlies van woonst en werk alsook de andere reeds aangehaalde ervaringen en deprivaties, kunnen ertoe leiden dat de respondenten het gevoel hebben van nul te moeten herbeginnen en in een vicieuze cirkel terecht te komen die ze niet kunnen

doorbreken. De voorstelling van de gevangenis als draaideur, waarlangs vele gedetineerden de gevangenis vroegtijdig verlaten, maar eveneens vaak op een korte termijn terugkeren, illustreert deze vicieuze cirkel (Padfield & Maruna, 2006; Teugels, 2022).

Deze vicieuze cirkel werd door vierentwintig van de veertig respondenten aangehaald wanneer de gevolgen van de herroeping en de pijnen bevestigd werden. Ten gevolge van de herroeping geloofden de respondenten dat ze in een terugkerend patroon gevangen zaten waar ze niet meer uit konden geraken. Dit gevoel werd versterkt toen ze alles kwijt waren (zoals hun woonst en tewerkstelling, hun sociale netwerk), hun vooruitgang onopgemerkt bleef, ze nog steeds als hun 'oude zelf', als niet te veranderen werden gezien. Dit kan geïllustreerd worden aan de hand van onderstaande citaat van R35_P17 die worstelt met zijn middelengebruik en ook omwille van deze problematiek herroepen werd. Ondanks dat hij zijn herroeping accepteerde, zorgde zijn strijd tegen drugs, zijn terugval en uiteindelijke herroeping ervoor dat hij het gevoel had vast te zitten in een onmogelijk te doorbreken cirkel:

“Je ne regarde pas vraiment vers l'avenir parce que je suis dans cette routine depuis si longtemps, je ne semble pas pouvoir m'en sortir, quoi que je fasse, j'ai l'impression de ne jamais briser ce foutu cycle. . . . Parce que je suis ici depuis si longtemps et j'ai fait tellement de choses pour essayer d'améliorer ma vie. Ce sont toutes de petites choses ici qui me font reculer.”

Ook onderstaande veroordeelde is van oordeel in een vicieuze cirkel beland te zijn ten gevolge van de herroeping van zijn modaliteit:

“Ja, ik ben alles kwijt, snap je. Gewoon. Ik ben alles kwijt. Ja, dat is echt niet te doen! Heel die re-integratie is ook helemaal van nul beginnen, als ze elke keer wordt afgepakt, dat is zo... Elke keer, terug van nul beginnen, eerst buiten, dan binnen. Ik heb geen feit gepleegd, snap je. Enkel omwille

van voorwaarden. Dan heb je terug die vicieuze cirkel, terug gepakt, terug naar de gevangenis, enz.” (R93_PI6)

Twaalf respondenten voegden hier nog het gevoel van een dubbele bestraffing aan toe. Respondent 108_PI5 stelde het volgende:

“Ja, ik vind het zelf een driedubbele bestraffing. Want je bent bezig, je bent goed bezig, je hebt alles weer in orde buiten... Je komt hier terug binnen, je bent weer alles buiten kwijt. Snap je? Daar houden ze geen rekening mee, daar houden ze gewoon geen rekening mee. Ik vind dat geen optie, daar help je de mensen niet mee, absoluut niet.”

Deze vicieuze cirkel is volgens de respondenten ook voelbaar buiten detentie, met name wanneer ze hervallen in oude gewoontes (zoals drugsgebruik, alcoholgebruik, het niet naleven van hun opgelegde voorwaarden, enz.), nieuwe feiten gaan plegen, terug in de gevangenis belanden en wanneer ze aan hun lot overgelaten worden en geen andere uitweg zien:

“Het is iets dat constant voelbaar is dat terugkerende... die cirkel... het is alsof je er niet kan aan ontsnappen. Het leven binnen en het leven buiten maken hier allebei deel van uit. Buiten is het zo dat je snel in oude gewoontes hervalt, zoals in mijn geval, drugs, alcohol en vechten. Hierdoor ben ik dan ook terug hier beland. Ik begrijp waarom, ik zie mijn fouten, maar deze zijn niet zomaar te vermijden. Als er hier binnen niet aan jezelf gewerkt kan worden, hoe kan ik het dan volgende keer beter doen? Je wordt aan je lot overgelaten, helemaal alleen met je vragen en problemen. Volgende keer zal ik hier dus opnieuw belanden...” (R101_PI5)

Conclusie

De empirische resultaten besproken in dit artikel tonen aan dat de herroeping een ervaring is met vele pijnen en deprivaties. Zoals blijkt uit de bespreking is het niet altijd mogelijk om de pijnen van de herroeping eenvoudigweg te isoleren van de pijnen die inherent zijn aan een

opsluiting. De vraag die gesteld kan worden, is in hoeverre een aantal van deze *pains* effectief toegeschreven kunnen worden aan de herroeping dan wel of de herroeping de eerdere ervaringen met detentie veeleer versterkt of gewenning in de hand werkt. De herroeping maakt deel uit van een breder detentie- en re-integratietraject waarbij vele aspecten kunnen bijdragen tot de pijnen en ervaringen die besproken werden. Wel kan er gesteld worden dat deze deprivaties en pijnen versterkt werden door de herroeping wanneer deze vergeleken werden met een voorgaande detentieperiode. De resultaten tonen ook dat veroordeelden die een moeilijk detentietraject achter de rug hebben de neiging hebben zich af te schermen van verdere pijnen. Hierdoor wensten ze geen nieuw traject aan te gaan omwille van de pijn die met het detentietraject, de weg naar buiten en de herroeping geassocieerd wordt. Omwille van de herroeping vormen veroordeelden bijgevolg een bijzondere kwetsbare groep die over het algemeen problemen ervaart op het vlak van mentaal welzijn. Negentien veroordeelden gingen er emotioneel op achteruit sinds de herroeping, zeventig veroordeelden ervaarden sterke negatieve emoties en iets minder dan de helft van de respondenten ervaarden verschillende angsten. De respondenten hebben het gevoel in een vicieuze cirkel beland te zijn ten gevolge van hun detentietraject en de daaropvolgende herroeping. Het is daarom van belang om ook deze andere aspecten te bestuderen wanneer men de belevingen met betrekking tot de herroeping en de impact die een herroeping kan hebben, wenst te onderzoeken. Het is omwille van deze reden dat ook de procedurele aspecten die een rol spelen in de beleving van de herroeping en de impact van de herroeping op het re-integratietraject deel uitmaakten van het onderzoek.

De resultaten uit dit onderzoek benadrukken aansluitend ook dat de ervaringen van de veroordeelden, hoewel deze niet verrassend zijn, erkend zouden moeten worden door elke actor die met deze doelgroep werkt, zodat hierop ingespeeld kan worden en de ondersteuning op

hun noden en behoeften kan afgestemd worden. Eerder onderzoek identificeerde immers dat aspecten zoals prosociale netwerken, goede relaties, tewerkstelling en hoop van cruciaal belang zijn voor een succesvolle re-integratie (Teugels, 2023). Naast de eerder vernoemde *pains of imprisonment* kan er gesteld worden dat de veroordeelden in BD, ET en VI *pains* ervaren gekoppeld aan het uitvoeren van hun straf in de vrije samenleving (cf. *pains of community punishments*). Vervolgens werden er specifieke pijnen ervaren gekoppeld aan het re-integratietraject (cf. *pains of reentry*). Ten slotte mogen ook de *parental pains* niet onderschat worden wanneer men plots opnieuw van zijn kinderen gescheiden wordt en de *collateral consequences* voor de naasten die achtergelaten worden bij een herroeping. Daarnaast kan er ook gesteld worden dat de resultaten bijkomende ervaringen m.b.t. de herroeping aan het licht brachten zoals de ervaringen rond het proces bij de SURB, de ervaringen inzake strafeinde na de herroeping van een SUM, de aspecten van procedurele rechtvaardigheid die gelinkt zijn aan dit proces, de onzekerheid die de herroeping met zich meebrengt met inbegrip van de onzekerheid over de toekomst en de problemen met de weg van buiten naar binnen inclusief de ervaringen inzake de periode in detentie na de herroeping.

Bibliografie

- Arditti, J. A. (2012). *Parental Incarceration and the Family: Psychological and Social Effects of Imprisonment on Children, Parents, and Care-Givers*. NYU Press.
- Arditti, J. A., Smock, S., & Parkman, T. (2005). "It's been hard to be a father": A qualitative exploration of incarcerated fatherhood. *Fathering*, 2, 267-288.
- Beernaert, M.-A. (2007). Vers des tribunaux de l'application des peines et une définition légale du statut juridique externe des personnes condamnées à une peine privative de liberté. *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 2007, 7-49.
- Besemer, K., & Dennison, S. (2018). Social exclusion in families affected by paternal imprisonment. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 51(2), 221-238.
- Beyens, K., Breuls, L., & Gilbert, E. (2022). The 'reintegration paradox': working toward the future while standing still. In N. Carr & G. Robinson (Eds.), *Time and Punishment New Contexts and Perspectives*. Palgrave Macmillan.
- Breuls, L., Scheirs, V., & Beyens, K. (2017). Ludex non calculat? De bepaling van het strafrestant na herroeping van de voorwaardelijke invrijheidstelling. *Panopticon, Tijdschrift voor strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk*, 38(3), 162-178.
- Brew, B., Goldman, A., & Wildeman, C. (2017). The effects of corrections on communities and families. In G. O. Hayden & V. H. Woodward (Eds.), *Routledge Handbook of Corrections in the United States*. Routledge.
- Centrum Algemeen Welzijnwerk. (2023, 07.06.2024). *Kinderen ervaren een hoop negatieve effecten van een ouder in detentie. We moeten daar veel meer aandacht voor hebben*. [Interview]. <https://www.caw.be/wat-beweegt-er/nieuws/interview-kinderen-ouders-detentie-wim-duerloo-bart-claes/>
- Christian, J. (2005). Riding the bus: Barriers to prison visitation and family management strategies. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 21(1), 31-48.
- Codd, H. L. (2008). *In the Shadow of Prison: Families, Imprisonment and Criminal Justice*. Willan Publishing.
- Comfort, M. (2008). *Doing time together: love and family in the shadow of the prison*. University of Chicago Press.

- Comfort, M., Grinstead, O., McCartney, K., Bourgois, P., & Knight, K. (2005). "You cannot do nothing in this damn place": sex and intimacy among couples with an incarcerated male partner. *Journal of Sex Research*, 42(1), 3.
- Condry, R., & Smith, P. S. (2018). *Prisons, Punishment and the Family: Towards a New Sociology of Punishment?* Oxford University Press.
- Crawley, E., & Sparks, R. (2005). Hidden injuries? Researching the experiences of older men in English prisons. *Howard Journal of Crime and Justice*, 44, 345-356.
- Crawley, E., & Sparks, R. (2006). Is there life after imprisonment? How elderly men talk about imprisonment and release. *Criminology & Criminal Justice*, 6(1), 63-82.
- Crewe, B. (2011). Depth, weight, tightness: revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & Society*, 13(5), 509-529.
- Crewe, B., Hulley, S., & Wright, S. (2017). The gendered pains of life imprisonment. *British Journal of Criminology*, 57(6), 1359-1378.
- Digard, L. (2010). When legitimacy is denied: Offender perceptions of the prison recall system. *Probation Journal*, 57(1), 43-61.
- Durnescu, I. (2011). Pains of Probation: Effective Practice and Human Rights. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(4), 530-545.
- Durnescu, I. (2019). Pains of Reentry Revisited. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 63(8), 1482-1498.
- Eggermont, M. (2003). Belevingsonderzoek en participerende observatie. In B. Levering & P. Smeyers (Eds.), *Opvoeding en onderwijs leren zien. Een inleiding in interpretatief onderzoek*. Boom criminologie.
- Gainey, R. R., & Payne, B. K. (2000). Understanding the experience of house arrest with electronic monitoring: an analysis of quantitative and qualitative data. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 44(1), 84-96.
- Griffin, D., & Healy, D. (2019). The pains of parole for life sentence prisoners in Ireland: Risk, rehabilitation and re-entry. *European Journal of Probation*, 11(3), 124-138.
- Hagan, J., & Dinovitzer, R. (1999). Collateral consequences of imprisonment for children, communities and prisoners. *Crime & Justice*, 26, 121-162.
- Hayes, D. (2015). The impact of supervision on the pains of community penalties in England and Wales: An exploratory study. *European Journal of Probation*, 7(2), 85-102.
- Howard, F. F. (2019). The experience of prison recall in England and Wales. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 58(2), 180-201.
- Kirk, D. S., & Wakefield, S. (2018). Collateral consequences of punishment: A critical review and path forward. *Annual Review of Criminology*, 1(1), 171-194.
- Lippens, V., Nuytiens, A., & Scheirs, V. (2009). Different profiles, different pains! Diversiteit en detentiebeleving: nood aan een gedifferentieerde strafuitvoering? In T. Daems, P. Pletincx, L. Robert, V. Scheirs, A. Van de Wiel, & K. Verpoest (Eds.), *Achter de tralies in België* (pp. 113-144). Academia Press.
- Mertens, A. (2019). *Detentiebeleving van geïnterneerde vrouwen: Een follow-up onderzoek*. Boom criminologie.
- Minson, S. (2018). Direct harms and social consequences: An analysis of the impact of maternal imprisonment on dependent children in England and Wales. *Criminology & Criminal Justice*, 19(5), 519-536.

- Minson, S., & Condry, R. (2015). The visibility of children whose mothers are being sentenced for criminal offences in the courts of England and Wales. *Law in Context*, 32, 28-45.
- Nederlandt, O., & Jadoul, M. (2019). Guide du routard du tribunal d'application des peines : quelques « bon plans » pour les avocats. In S. Berbuto, P. Cirriez, N. Cohen, F. Haenecour, M. Jadoul, O. Nederlandt, & M. Nève (Eds.), *Actualités en droit pénitentiaire* (pp. 99 - 162). Anthemis.
- Nugent, B., & Schinkel, M. (2016). The pains of desistance. *Criminology & Criminal Justice*, 16(5), 568-584.
- Nuytiens, A. (2018). Met je kind op cel. Moeders van de moeder-kind afdeling te Brugge over de 'maternal pains of imprisonment.' *Fatik-Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen*, 158, 6-15.
- Padfield, N. (2012). Recalling conditionally released prisoners in England and Wales. *European Journal of Probation*, 4(1), 34-35.
- Padfield, N. (2013). Understanding Recall 2011. University of Cambridge Faculty of Law Research Papers No. 2/2013, *SSRN Electronic Journal*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2201039>
- Padfield, N., & Maruna, S. (2006, 08/01). The Revolving Door at the Prison Gate: Exploring the Dramatic Increase in Recalls to Prison. *Criminology & Criminal Justice*, 6, 329-352.
- Payne, B. K., & Gainey, R. R. (1998). Qualitative Assessment of the Pains Experienced on Electronic Monitoring. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 42(2), 149-163.
- Plugge, E., Douglas, N., & Fitzpatrick, R. (2008). Patients, prisoners, or people? Women prisoners experiences of primary care in prison: a qualitative study. *British Journal of General Practice*, 58, 1-8.
- Price, S., Price, C., & McKenry, P. (2010). *Families & change. Coping with stressful events and transitions*. Sage Publications.
- Put, J., & Maes, E., Armoede en vrijheidsberoving: een vicieuze cirkel? In J. Vranken, K; De Boyser, & D. Dierickx (Eds.), *Armoede en sociale uitsluiting: jaarboek 2003* (pp. 187-208). Acco.
- Quennehen, M. (2019). La paternité s'arrête-t-elle aux portes de la prison ? *Revue française des affaires sociales*, 4, 73-96.
- Shamai, M., & Kochal, R. B. (2008). Motherhood starts in prison: the experience of motherhood among women in prison. *Family Process*, 47(3), 323-340.
- Shammas, V. L. (2014). The pains of freedom: Assessing the ambiguity of Scandinavian penal exceptionalism on Norway's prison island. *Punishment & Society*, 16(1), 104-123.
- Sykes, G. M. (1958). *The society of captives. A study of a maximum security prison*. Princeton University Press.
- Teugels, A. (2022). De herroeping als pijnlijke ervaring: naar een nieuwe pain? *Fatik- Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen*, 174, 28-37.
- Teugels, A. (2023). *Van buiten naar binnen: een onderzoek naar de beleving van gedetineerden bij de herroeping van beperkte detentie, elektronisch toezicht en voorwaardelijke invrijheidstelling* [PhD thesis], KU Leuven.
- Ugelvik, T. (2014). Paternal pains of imprisonment: Incarcerated fathers, ethnic minority masculinity and resistance narratives. *Punishment & Society*, 16, 152-168.
- Vanhaelemesch, D. (2015). *De beleving van het elektronisch toezicht in vergelijking met de gevangenisstraf*. Boom criminologie.

Vanhouche, A.-S. (2023). Fatik sprak met Karen Van Looveren, assessor bij de SURB van Gent, over de schuldenproblematiek. *Fatik-Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen*, 177, 25-28.

In alles zit muziek, ook in de gevangenis: Wat kunnen we leren van muziekprogramma's in Engelse gevangenissen?

Silke Marynissen¹

Introductie

In de gevangenis van Leuven Centraal werd de muziekgroep CELL(R) opgericht, een naam die verwijst naar de muziekkelder in dit gebouw. In november 2023 brachten ze zelf een cd uit met de titel "[Every Day](#)". De nummers zijn zelf geschreven en gespeeld door personen in de gevangenis. Deze cd kende weerklank binnen de gevangensmuren met grootse optredens op de vleugel. De uiteindelijke opbrengsten van de verkoop werden doorgestort naar moderator vzw².

Hoewel dit niet het enige participatieve muziekprogramma is in Belgische gevangenissen, blijft het aanbod, ondanks de groeiende aandacht, tot op vandaag nog eerder beperkt. Dit is in tegenstelling tot Engeland, waar verschillende organisaties muziek aanbieden in gevangenissen (bv. Doxat-Pratt, 2021; Kyprianides & Easterbrook, 2020). In het kader van een doctoraatsstudie rond participatieve muziekprogramma's in gevangenissen, was het dan ook waardevol het water over te steken en te onderzoeken waarom die muziekprogramma's belangrijk zijn en welke inspiratie ze kunnen bieden voor Belgische gevangenissen.

Dit artikel start met een beschrijving van de soorten muziekactiviteiten in gevangenissen,

alsook hun meerwaarde voor personen in detentie. Daarna wordt er dieper ingegaan op de Engelse muziekprogramma's aan de hand van vijf sleutelbevindingen die werden verzameld op basis van interviews met de muziekprogramma-ontwikkelaars en participerende observaties.

Soorten muziekactiviteiten in de gevangenis

Muziek in gevangenissen kan breed ingevuld worden. Het kan gaan van luisteren naar muziek tot het zelf maken van muziek. Mangaoang (2021) beschrijft vier soorten muziekactiviteiten die georganiseerd worden in gevangenissen:

1. *Concerten en optredens*, bijvoorbeeld muzikanten van buiten de gevangenis die er een optreden geven, of personen in detentie die optreden voor elkaar of voor bezoekers.
2. *Muzikale vorming en compositie*, waarbij een leraar of begeleider muzikles geeft aan mensen in de gevangenis of samen met hen muziek speelt en maakt.
3. *Muziektherapie* door professionele muziektherapeuten.
4. *Individuele muziekbeleving*, zoals muziek maken op zichzelf of naar muziek luisteren.

Concerten en optredens door mensen in de gevangenis zelf, muzikale vorming en compositie

1 Doctoraatsonderzoeker (Aspirant FWO Vlaanderen, 11J2222N) verbonden aan de onderzoeksgroep PArticipatie en Leren in Detentie (PALD), Vrije Universiteit Brussel.

2 Moderator vzw is een forum gericht op herstel en slachtofferbemiddeling.

en muziektherapie in groep vallen onder de paraplu van **participatieve muziekprogramma's**, wat centraal staat in dit onderzoek. Daarbij gebruiken we de definitie van Turino (2009):

Participation in the restricted sense of actively contributing to the sound and motion of a musical event through dancing, singing, clapping and playing musical instruments (p. 98)

Participatieve muziekprogramma's in gevangenis gaan dus over programma's in groep waar personen in gevangenis zelf muziek maken. Enkele voorbeelden zijn een koor, een muziekgroep of een hiphopworkshop.

Meerwaarde: wat doet muziek met personen in de gevangenis?

Om de meerwaarde van muziekprogramma's in gevangenis te onderzoeken, vertrekt deze studie van het model van Perkins et al. (2020). Dit model beschrijft hoe muziekparticipatie op vier manieren kan bijdragen aan het mentaal welzijn van mensen in de algemene populatie. Als we dit model toepassen op muziekprogramma's in gevangenis, zien we vele gelijkenissen. Ten eerste gaan mensen in de gevangenis door hun deelname aan muziekprogramma's hun **emoties beter begrijpen en uiten** (Caulfield et al., 2016; Doxat-Pratt, 2021). Muziekprogramma's laten deelnemers omgaan met (negatieve) emoties (Kyprianides & Easterbrook, 2020; Wilkinson & Caulfield, 2017), maar daarnaast wekken ze ook positieve emoties op (Kyprianides & Easterbrook, 2020), hebben ze een kalmerend en ontspannend effect (Caulfield et al., 2016; Doxat-Pratt, 2021) en faciliteren ze catharsis (Kougiali et al., 2018).

Een tweede uitkomst van muziekprogramma's voor personen in de gevangenis is dat ze **zelfontwikkeling** van deelnemers **faciliteren**. Muziekprogramma's stimuleren veranderingen in de identiteit van deelnemers (Caulfield et al., 2016; Henley & Parks, 2020). Ze bevorderen hun zelfvertrouwen (Caulfield et al., 2016; Kyprianides

& Easterbrook, 2020) en promoten een vorm van autonomie (Kyprianides & Easterbrook, 2020). Deelnemers ontwikkelen zowel muzikale vaardigheden (Caulfield et al., 2016; Messerschmidt, 2017) als vaardigheden die toepasbaar zijn op hun leven na detentie (Caulfield et al., 2016; Cohen, 2012), zoals communicatie- en luistervaardigheden (Caulfield et al., 2016). Daarnaast geven muziekprogramma's personen in de gevangenis een gevoel iets te verwezenlijken (Caulfield et al., 2016; Kougiali et al., 2018) en een doel (Kyprianides & Easterbrook, 2020).

Ten derde **creëren muziekprogramma's connecties**. Door een gedeelde muzikale ervaring raken deelnemers met elkaar verbonden (Henley & Parks, 2020) en ontstaat een gevoel van samenhang (Doxat-Pratt, 2021). Deze connecties ontstaan niet alleen tussen deelnemers. Er kan bijvoorbeeld ook een soort van vriendschapsband ontstaan met de muziekfacilitator (Mangaoang, 2021). Het gebeurt ook dat personen in detentie en het gevangenispersoneel elkaar gaan zien als mens dankzij hun betrokkenheid bij het muziekprogramma (Caulfield et al., 2016). Daarnaast bieden muziekprogramma's ook sociale steun (Cohen & Wilson, 2017), gaan deelnemers connecties aan met hun herinneringen uit hun verleden (Hjørnevik et al., 2023), en kunnen ze bredere sociale voordelen bieden die bijvoorbeeld voorbij de gevangenis muren gaan. Een mooi voorbeeld hiervan kwam naar voren in het onderzoek van Messerschmidt (2017), waarbij personen van buiten mee betrokken waren bij het muziekprogramma door mee te zingen of door te komen luisteren naar een optreden. Verschillende aanwezigen van buiten de muren gaven aan de personen in detentie als mensen te zien. Eén persoon werd zelfs een voorvechter van een menswaardigere detentie door brieven te schrijven aan justitie.

Tot slot, is muziek maken **een moment om los te komen**. Tijdens muziekprogramma's worden deelnemers ondergedompeld in de muziek en het moment (Kyprianides & Easterbrook, 2020). Ze bieden een afleiding van het leven

in de gevangenis (Caulfield et al., 2016; Doxat-Pratt, 2021) en van andere problemen waarmee deelnemers te maken hebben (Tuastad & O'Grady, 2013).

Hoewel er veel internationaal onderzoek is dat focust op de uitkomsten voor personen in de gevangenis die deelnemen aan muziekprogramma's, is er beperkt onderzoek dat dieper inzicht geeft in de onderliggende factoren (Kougiali et al., 2018). Mijn doctoraatsonderzoek speelt in op deze leemte door vanuit het perspectief van realistische evaluatie te zoeken naar de achterliggende processen (Jagosh, 2019) die ervoor zorgen dat muziekprogramma's dergelijke uitkomsten teweegbrengen. Op basis hiervan zoekt dit onderzoek een antwoord op de vraag: **Hoe, waarom, voor wie en onder welke omstandigheden werken muziekprogramma's in gevangenissen?**

Onderzoekopzet

Observaties bij vier participatieve muziekprogramma's in Engeland

In samenwerking met prof. Laura Caulfield, een psycholoog binnen het *Institute for Community Research and Development* (ICRD) aan de Universiteit van Wolverhampton, werden verschillende organisaties met participatieve muziekprogramma's in Engelse gevangenissen gecontacteerd. Hiervan namen er vier deel aan dit onderzoek.

Een eerste organisatie is de **Irene Taylor Trust**. Sinds 1995 voorziet de organisatie activiteiten voor kwetsbare doelgroepen in gevangenissen (Irene Taylor Trust, z.d.). De *Irene Taylor Trust* heeft twee muziekprogramma's, *'Music in prison'* en *'Musicians in residence'*. Bij *'Music in prison'* vormen de deelnemers een band en begeleiden de muziekfacilitators hen vijf dagen lang in het schrijven en maken van muziek. Eerst worden

originele nummers geschreven en gecomponeerd die dan worden opgenomen. Op de laatste dag treden de deelnemers op voor andere personen in de gevangenis en voor het personeel. Familie is zelden aanwezig omwille van veiligheidsredenen. Bij het *'Musicians in residence'*-programma gaat een muziekfacilitator wekelijks naar de gevangenis om een muzikles te geven, bijvoorbeeld een les muzikale instrumenten of een bandcoaching.

De tweede organisatie, **Changing Tunes**, biedt soortgelijke *'Musician in residence'*-programma's aan. De derde organisatie, **Beating Time**, organiseert twee uur durende zangkoren (*Choirs Beating Time*) in gevangenissen die wekelijks plaatsvinden (Beating Time, z.d.). Tot slot was er nog de organisatie **Finding Rhythms**, waarbij professionals uit de muziekindustrie in zes sessies muziekproductiecursussen geven (Finding Rhythms, 2023). De muziekproducers starten van voorgemaakte beats op een laptop, waarop deelnemers originele nummers schrijven. Op het einde van het programma geeft de organisatie de deelnemers een nationaal erkend certificaat.

Alle muziekprogramma's richtten zich op personen in detentie, waarbij muzikale ervaring geen vereiste was. Ze gingen laagdrempelige tewerk, door bijvoorbeeld een onervaren pianist enkele basisnoten te laten spelen onder begeleiding van de muziekfacilitator; of door geen gebruik te maken van *'pads'*³ in plaats van traditionele instrumenten. De selectiecriteria voor deelnemers varieerde per gevangenis of afdeling waar het muziekprogramma werd aangeboden. Potentiële deelnemers werden meestal door het gevangenispersoneel gerekruteerd. In één gevangenis ging er een persoon in detentie, met een vergelijkbare rol als *'fatik'* in de Vlaamse gevangenissen, rond om te horen wie interesse had om deel te nemen. De geïnteresseerden konden zich inschrijven voor het muziekprogramma bij het personeel. De finale beslissing over wie wel

---

3 'Pads' zijn elektronisch toestellen met allerlei knoppen waarachter verschillende geluiden zitten. Door de knoppen in te drukken kun je verschillende geluiden combineren en zo een eigen melodie/beat maken.

Structurele muziekprogramma's (lange termijn)	Projectmatige muziekprogramma's (korte termijn)
Wisselende deelnemers – bv. <i>Musicians in residence, Irene Taylor Trust</i>	Intensieve week – bv. <i>Music in prison, Irene Taylor Trust</i>
Dezelfde deelnemers – bv. <i>Musicians in residence, Changing Tunes; Zangkoor, Beating Time</i>	Wekelijkse sessies - bv. <i>Muziekproductie, Finding Rhythms</i>

Tabel 1: Soorten muziekprogramma's in Engelse gevangenissen

of niet kon deelnemen, werd genomen door het gevangenispersoneel. Wanneer een muziekprogramma voor een langere periode aangeboden werd (zie tabel 1 voor het onderscheid tussen structurele en projectmatige muziekprogramma's), konden personen in de gevangenis hun interesse bij het gevangenispersoneel melden en werden ze op de wachtlijst geplaatst.

Structurele en projectmatige muziekprogramma's

Gezien het verschil in de organisatieduur van de muziekprogramma's, kunnen deze programma's opgedeeld worden in structurele en projectmatige programma's (tabel 1).

In **structurele muziekprogramma's** loopt er voor een lange periode, op regelmatige basis, een muziksessie. Professionele muzikanten bezoeken één of meerdere keren per week de gevangenis voor bijvoorbeeld een bandsessie, een zangkoor of een les muziekproductie. Afsluitend is er dan de mogelijkheid om een cd op te nemen of om op te treden in de gevangenis. Structurele muziekprogramma's zijn duurzaam en geven een vast moment voor personen in detentie om bezig te zijn met muziek. Er is tijd om te werken aan het eindproduct. Binnen de structurele muziekprogramma's bestaat er een onderscheid gebaseerd op de groep van deelnemers. Enerzijds zijn er muziekprogramma's met wisselende deelnemers, zoals *'Musicians in residence'* van de *Irene Taylor Trust*. Om de 8 weken wordt er een nieuwe groep met personen in detentie geselecteerd die kunnen deelnemen, zodat iedereen die hierin interesse heeft de kans

krijgt om muziek te maken. Anderzijds zijn er muziekprogramma's met steeds dezelfde deelnemers. Er is dan geen wissel van deelnemers na een bepaald aantal weken. Bij het zangkoor van *Beating Time* kunnen deelnemers het hele jaar door genieten van een wekelijks repetitiemoment. Bij het *'Musicians in residence'*-programma van *Changing Tunes*, blijven deelnemers participeren aan de sessies tot iemand stopt of vrijgelaten wordt. Deze plaats wordt dan opgevuld met een nieuwe deelnemer.

Naast structurele programma's zijn er **projectmatige programma's**. Dit zijn muziekprogramma's van korte, tijdelijke duur, die vaak intensiever zijn. Enerzijds gaat dit over een intensieve (werk)week, zoals bij het *'Music in prison'*-programma van de *Irene Taylor Trust*. Hierbij gaat de organisatie vijf opeenvolgende dagen naar een gevangenis om originele muziek te maken met de deelnemers. Anderzijds worden de muziekproductiecurssussen van *Finding Rhythms* één dag per week georganiseerd gedurende zes weken. Ook de projectmatige muziekprogramma's resulteren in een opname en/of een optreden.

Dataverzameling: interviews en participerende observaties

Er vonden eerst **drie verkennende interviews** plaats met muziekprogramma-ontwikkelaars van de *Irene Taylor Trust*, *Changing Tunes* en *Finding Rhythms*. Deze verkennende interviews, ook wel gekend als *theory-gleaning* interviews, vertrekken vanuit een realistisch lens en bieden de onderzoeker eerste inzichten in hoe, waarom, voor wie en onder welke omstandigheden het

Organisatie	Muziekprogramma	Duur interview	Duur observatie
Irene Taylor Trust	'Music in prison'-programma	93 min.	2 dagen
	'Musicians in residence'-programma		1 dag
Changing Tunes	Musicians in residence'-programma	113 min.	1 dag
Beating Time	Zangkoor	N.v.t.	+/- 60 min.
Finding Rhythms	Muziekproductieprogramma	85 min.	N.v.t.

Tabel 2. Overzicht tabel dataverzameling

muziekprogramma werkt (Manzano, 2016). De deelnemers werden uitgenodigd via mail. Nadat een persoon instemde met het interview kreeg die zowel een informatieformulier als een formulier voor geïnformeerde toestemming toegestuurd. Het informatieformulier bevatte informatie over het onderzoek, het praktische verloop van het onderzoek, en de rechten en plichten van de respondent in verband met privacy en vertrouwelijkheid. De geïnformeerde toestemming diende ondertekend teruggestuurd te worden naar de onderzoeker voor het interview.

Tijdens het interview werd een semigestructureerd interviewleidraad gehanteerd. De interviews startten met enkele (1) verkennende vragen over de achtergrond van de deelnemers. Daarna werd er dieper ingegaan op de (2) architectuur van het muziekprogramma, (3) de uitkomsten voor deelnemers, (4) de achterliggende mechanismen, en (5) de contextfactoren. Tot slot, werd het interview beëindigd met (6) enkele afrondende vragen. Twee interviews vonden online plaats via MS Teams en één interview fysiek. De interviews werden opgenomen via MS Teams of via de telefoon van de onderzoeker en duurden gemiddeld 97 minuten, met een minimum van 85 minuten en een maximum van 113 minuten. Tabel 2 biedt een overzicht van de interviews en de duur ervan.

Om een dieper inzicht te krijgen op de werking van muziekprogramma's in Engelse gevangenissen werden er, aanvullend op de verkennende interviews met programma-ontwikkelaars, **vier**

participerende observaties uitgevoerd. Het doel van de participerende observaties was om als onderzoeker actief deel te nemen (DeWalt & DeWalt, 2011) aan het muziekprogramma. De organisaties betrokken bij de interviews brachten de onderzoeker in contact met een facilitator van één of meerdere van hun muziekprogramma's in gevangenissen. Alhoewel een verkennend interview afgenomen werd met de organisatie *Finding Rhythms*, werd hun muziekprogramma niet geobserveerd. Dit kwam doordat er tijdens de verblijfperiode van de onderzoeker in Engeland, geen muziekprogramma's in gevangenissen georganiseerd werden door deze organisatie. Tijdens een observatiedag was er ook een andere muziekorganisatie aanwezig in de gevangenis, namelijk de organisatie *Beating Time*, die een zangkoor organiseerde. De onderzoeker vroeg toestemming aan de begeleiders en de deelnemers om deze praktijk te observeren en te includeren in het onderzoek.

De onderzoeker werd bij het begin van het muziekprogramma door de muziekfacilitator als buitenstaander aan de groep geïntroduceerd (Mortelmans, 2013) of de onderzoeker introduceerde zichzelf. Tijdens deze introductie gaf de onderzoeker een formulier van algemene toestemming aan de deelnemers. Dit formulier omvatte informatie over het doel van het onderzoek, het praktische verloop van het onderzoek, en de rechten en plichten van de deelnemers in verband met privacy en vertrouwelijkheid.

De participatieve rol van de onderzoeker varieerde tijdens de observaties. Zo nam de

onderzoeker soms een matig participatieve observerende rol op (DeWalt & DeWalt, 2011), waarbij die zich eerder afzijdig hield door in de hoek van de kamer te zitten en enkel tussendoor met de deelnemers te praten. Wanneer er meer mogelijkheid was tot participatie veranderde deze rol naar een actieve participerende rol (DeWalt & DeWalt, 2011), door bijvoorbeeld mee piano te spelen tijdens het muziekprogramma.

De verzamelde data tijdens deze participerende observaties bestonden uit informele gesprekken met personen die aanwezig waren tijdens de muziksessie die geobserveerd werden (bv. deelnemers, muziekfacilitators, gevangenispersoneel) en observaties van de gevangenisomgeving en het programma. Tijdens de observaties werden er geen opnames gemaakt om een veilige omgeving te waarborgen. De onderzoeker nam enkel kladnotities (Mortelmans, 2013). Deze werden voornamelijk gemaakt voor de start van het muziekprogramma, tijdens de pauzes wanneer de deelnemers op cel waren, en na afloop. Na afloop van de observatie, buiten de gevangenis, overliep de onderzoeker ook mondeling het verloop van de dag en enkele opmerkelijke zaken, waarvan die een opname maakte. De uiteindelijke kladnotities en opname werden zo snel mogelijk na de observatie omgevormd tot veldnota's. Deze veldnota's werden opgebouwd volgens de volgende zes onderdelen: (1) omschrijving gevangenis, (2) omschrijving muziekprogramma(s), (3) verloop muziekprogramma(s), (4) uitkomsten, (5) mechanismen, en (6) contextfactoren. De observatieduur verschilde per muziekprogramma, met een minimumduur van 1 uur en een maximumduur van 2 (aparte) dagen. Tabel 2 biedt een overzicht van de geobserveerde muziekprogramma's en de duur van de observaties.

Data-analyse

De interviewtranscripten en veldnota's werden geanalyseerd met behulp van het

softwareprogramma MaxQDA. Gezien dit onderzoek vertrekt vanuit een realistische bril, werden eerst deductieve codes opgemaakt gebaseerd op de drie sleutelconcepten van realistisch onderzoek: contextfactoren, mechanismen en uitkomsten. Contextfactoren kunnen begrepen worden als elementen die zich in de achtergrond van een omgeving bevinden (Jagosh, 2019) waarbinnen een muziekprogramma geïmplementeerd wordt. Context is een gelaagd concept (Greenhalgh & Manzano, 2022), waar een ecologisch perspectief gehanteerd werd om dit vorm te geven: contextfactoren op micro-, exo⁴-, macro-level. Mechanismen zijn elementen of middelen die aangeboden worden (Jagosh, 2019) tijdens een muziekprogramma die ervoor zorgen dat mensen op een bepaalde manier reageren (Dalkin et al., 2015).

Tot slot, kunnen uitkomsten begrepen worden als het bedoelde of onbedoelde effect van de interactie tussen context en mechanismen (Jagosh, 2019). De labels voor uitkomsten werden deductief opgemaakt op basis van de (sub)categorieën geformuleerd in het model van Perkins et al. (2020) gericht op muziekparticipatie in de algemene bevolking. Vervolgens werden de labels ook inductief aangevuld op basis van de inzichten uit de verzamelde gegevens (vb. ondersteunende rol; kwetsbaarheid van muziek maken).

Deze analyse gaf waardevolle inzichten die ons meer leren over hoe, waarom, voor wie en onder welke omstandigheden muziekprogramma's in Engelse gevangenissen werken. Hieronder wordt verslag gedaan over vijf sleutelbevindingen uit deze analyse. Deze zijn relevant voor muziekprogramma's om mee in overweging te nemen wanneer deze opgezet worden.

---

4 Het exo-systeem is de verbinding tussen het individu en de (sociale) omgeving, waar het individu geen invloed op heeft (Christensen, 2016). Dit gaat bijvoorbeeld over de institutionele kenmerken van een gevangenis.

Resultaten

Vijf sleutelbevindingen om mee te nemen

1. Muziek maken is iets kwetsbaars

Muziek maken brengt de kwetsbaarheid van personen in detentie naar boven. Vooral in songteksten schrijven personen over hun emoties en frustraties. Tijdens de geobserveerde muziekprogramma's schreven deelnemers liedjes over thema's zoals dakloosheid, familie of verlies. Een programma-ontwikkelaar beschreef dit als volgt:

I think music by nature, is very emotional, and it touches people in different ways. When you're asking somebody to write a song about something, and they want to write about their children, or their family, or their partner, or their mum, or something really important to them, then there's a huge amount of emotion in the room. (...). But I think it frees up some parts of the inside of you which prisoners squashed down, because you can't show emotion in those places [the prison environment] in a safe way.

Deze emotionele expressie door muziek maken kwam eveneens aan bod in de meta-ethnografie van Perkins et al. (2020) gericht op muziekparticipatie in de algemene bevolking. Muziek maken stelt mensen in staat om in contact te komen met hun emoties en deze op een alternatieve manier te uiten.

Ook zingen brengt een kwetsbaarheid met zich mee. Het is iets waar veel deelnemers zich onzeker over voelden of perfectionistisch in waren. Zingen is jezelf emotioneel blootgeven. Ter illustratie van deze onzekerheid, observeerde de onderzoeker een situatie waarin een man aarzeling vertoonde tijdens de opname van een nummer waarin hij solo zong. Voorafgaand aan zijn solonummer, had een vrouwelijke muziekfacilitator een ander nummer ingezongen. De man gaf zelf aan zich onzeker te voelen en geïntimideerd te zijn door de zangkwaliteit van de facilitator, waarbij hij aangaf niet zo goed te zijn als haar. Hierdoor wou hij de eerste versie van

het nummer niet meteen opnemen. Hij zei dat hij eerst in de sfeer van het nummer wou komen. Opvallend was dat zijn onzekerheid minder prominent was bij de opname van een ander nummer, waarin hij niet alleen zong maar samen met een andere persoon.

Verschillende programma-ontwikkelaars beaamden dat muziek maken iets kwetsbaar is, zeker binnen een participatief muziekprogramma waar je samen muziek maakt. Deze kwetsbaarheid voor deelnemers werd als volgt omschreven:

You've got to be vulnerable within a sort of music collaboration. The end goal of what is happening is that someone's then gonna sing or rap on a microphone in front of everybody. So, a safe space needs to be created in order for someone to make themselves vulnerable like that.

2. Muziekprogramma's als een moedige ruimte in gevangenissen

Het eerder citaat licht onder andere het belang van een veilige ruimte toe om in te spelen op de kwetsbaarheid die voortkomt bij muziek maken. Programma-ontwikkelaars beschreven dit als een plek waar mensen niet beoordeeld werden, waar individuen gelijk behandeld werden, en waar mensen zichzelf konden zijn.

Yeah, I think it [the music program] is a safe space. Like it should be there, whatever space you go through really. Free from judgement. I treat everyone the same, no matter who they are. (...) I think that's really important and yeah, a safe space... like allowing them to just be themselves without fear of judgement.

Dit ligt in lijn met hoe de internationale literatuur een veilige ruimte (*safe space*) omschrijven, namelijk als een ruimte waar mensen vrijuit kunnen praten (Flensner & Von der Lippe, 2019). Het concept van een veilige ruimte komt origineel vanuit de feministische en de LGBTQI+-beweging. Daarna waaide de term over naar diverse disciplines (Hunter, 2008). Toch komt er kritiek op dit

concept. Arao en Clemens (2013) beargumen-
teren dat leeromgevingen waar er een diversiteit
is aan personen vaak gekenmerkt worden door
risico, moeilijkheden en controversen. Dit zijn
elementen die niet in lijn liggen met het concept
'veiligheid'. Vervolgens stelt Barrett (2010) dat het
onmogelijk is voor facilitators om met zekerheid
een veilige ruimte te creëren die voor iedere deel-
nemer veilig is.

Om tegemoet te komen aan deze kritiek op een
veilige ruimte, maken Arao en Clemens (2013) de
overgang naar een "een moedige ruimte" (*brave
space*). Een moedige ruimte is een omgeving waar
deelnemers aangemoedigd worden om risico's
te nemen, te experimenteren en te ontdekken
(Austin & Vadiveloo, 2023). Arao en Clemens
(2013) hervormen de vijf basisregels van een vei-
lige omgeving naar basisregels die bijdragen aan
het faciliteren van een moedige omgeving. In dit
onderzoek zien we dat het merendeel van deze
basisregels overeenkomen met hoe muziekpro-
gramma's in Engelse gevangenissen aangeboden
worden.

De eerste basisregel is '**controversy with civility**'
(Ali, 2017), wat inhoudt dat diverse meningen
geaccepteerd worden en dat mensen het niet
altijd met elkaar eens hoeven te zijn. Een rijk
leerproces komt pas tot stand door respectvolle
communicatie en het proberen te begrijpen en
verkennen van elkaars standpunten (Arao &
Clemens, 2013). Ondanks de focus op het maken
van muziek tijdens de participatieve muziekpro-
gramma's, werd er in enkele gevallen ruimte
gemaakt voor dialoog. Een programma-ontwik-
kelaar haalde het voorbeeld aan over taalgebruik
bij zelfgeschreven liedjesteksten:

*We always have a conversation about the content of
lyrics. Because there are certain things in there that
you wouldn't ... You know everything is going to be
recorded and send to families afterwards. So, what
you don't want is somebody doing their song about
how they want to do awful things to people. We
would have that conversation with them. It would
rarely be that they would take that advise as valid,*

*there would always be discussion about what was
appropriate and what wasn't.*

De tweede basisregel binnen een moedige ruimte
is '**owning intentions and impact**' (Ali, 2017).
Binnen een veilige ruimte wordt benadrukt dat
deelnemers niet veroordelend mogen zijn naar
anderen en dat fouten maken onvermijdelijk is.
Dit om een ruimte te creëren waarin deelnemers
gerustgesteld worden (Arao & Clemens, 2013).
Hoewel Arao en Clemens (2013) waarde zien in
de erkenning van mensen als imperfect, formu-
leren ze enkele kritieken op deze regels. Volgens
hen leidt dit ertoe dat de impact van iemands
acties en meningen niet erkend worden. Alles
wat iemand zegt of doet kan namelijk een impact
hebben op een ander persoon. Arao en Clemens
vinden dat in een moedige omgeving mensen ver-
antwoordelijkheid moeten nemen over hun eigen
acties en meningen. Personen moeten niet langer
hun gevoelens verbergen en intern verwerken,
maar zij moeten deze kunnen uiten. Deze regel
van een moedige ruimte werd niet geobserveerd
tijdens de observaties, noch besproken door de
respondenten tijdens de interviews.

De derde basisregel volgens Arao en Clemens
(2013) in een moedige ruimte is '**challenge by
choice**', waarbij individuen zelf bepalen in welke
mate ze participeren aan een activiteit. Het
gebeurde tijdens verschillende observaties dat
deelnemers aan de zijkant stonden te luisteren
naar de muziek die gemaakt werd door andere
deelnemers, zonder zelf mee te doen. Dit lag niet
altijd in lijn met de visie van de muziekfacilitator,
ondanks dat het tijdens de geobserveerde ses-
sies werd toegelaten. Na afloop van een sessie
vertelde de muziekfacilitator bijvoorbeeld dat ze
het frustrerend vond dat een man geen muziek
had gemaakt tijdens de sessie. Deze frustratie
kwam vooral voort uit de lange wachtlijst voor
het muziekprogramma en het gevoel dat deze
deelnemer een plaats innam van een persoon die
actiever zou meedoen. Ook tijdens de interviews
spraken verschillende programma-ontwikkelaars
over deze wachtlijst.

The real thing is, they should be interested in making music because they don't need to have the experience, but if they're not interested, they're sort of taking up a place that would be better used by somebody else. We started working at a new place and they put the interest out, and they've got a waiting list of 80 people. So, we want the people that are wanting to be there ideally.

Ten vierde benoemen Arao en Clemens (2013) **'respect'** als basisregel. Deze basisregel kwam duidelijk naar voren tijdens de observaties van de muziekprogramma's. Deelnemers applaudisseerden voor elkaar en gaven elkaar complimenten na het repeteren van een nummer. Ook tijdens de interviews spraken de programma-ontwikkelaars over regels omtrent respect voor elkaar:

Saying like overall rules of respect, you know cooperation. If someone has an idea, we don't shoot it down. We hear it out and being a support for each other. These are all things that I say directly to the people you know. (...) It's not something that just happens out of the blue because you're always going to get different characters.

Tot slot is **'no attacks'** de vijfde basisregel voor het creëren van een moedige ruimte (Arao & Clemens, 2013). Tijdens de observaties was er een deelnemer die een nummer geschreven had voor zijn overleden oom. Telkens als de deelnemers tijdens de repetities dit nummer oefenden, kreeg de schrijver van het nummer tranen in zijn ogen. Een andere deelnemer en de muziekfacilitator gaven hem een schouderklop en reageerden begripvol hierop. Om te bekomen ging de man even naar buiten. Na het terugkeren in de ruimte, vertelde hij aan de groep hoe dit nummer hem raakt. Terwijl de gevangenis vaak gekenmerkt wordt door machogedrag en als een plek waar het tonen van emoties moeilijk is, kunnen muziekprogramma's wel een *'emotion zone'* zijn (Crewe et al., 2014). Ze kunnen een plaats bieden waar emoties getoond kunnen worden, zonder hiervoor aangevallen te worden.

3. De veelzijdige aanpak van de muziekfacilitator kan het verschil maken

De muziekfacilitator speelt een belangrijke rol in het vormgeven van een veilige, of moedige, omgeving. Volgens de programma-ontwikkelaars zijn muziekfacilitators best professionele muzikanten die gepassioneerd zijn om muziek te maken met mensen die hier geen toegang toe hebben.

So, all the people we use are professional musicians in some form. There are classical musicians, there are people that play with pop bands, jazz bands, and people that are experienced in studio work. (...) But I think the most exciting thing probably is the reason they get involved in it is because they love music. (...) All of them are passionate about taking music into areas that can't access it usually. I suppose the effects they have on a project are professionalism, a huge high level of skill, which is incredibly aspirational and inspirational to the people who take part on the projects. (...) So, once our guys come in, and the people who are participating see the extraordinary level of skills they have and what they're prepared to share, it really raises the game hugely. That's why it's so important to go in at the highest possible level you can, because these people deserve as much as we can give them.

De muziekfacilitators kunnen verschillende rollen opnemen om het muziekprogramma vlot te laten verlopen en om een meerwaarde te creëren voor de personen in detentie. Zo nam de facilitator ten eerste een **meevoelende rol** op. Verschillende programma-ontwikkelaars beschreven de muziekfacilitator als empathisch, respectvol en niet-veroordelend.

You [the music facilitator] have really got to have the people skills to be able to relate and get the best out of that person and keep them involved in the course. (...) Yeah, it's just, really strong people skills. And like I say, emotional intelligence to keep someone engaged and not sort of disinterested.

Ze zijn een vertrouwenspersoon en een luisterend oor voor de persoonlijke zorgen en problemen van de deelnemers. Zij zetten de persoon centraal. Dit is in contrast met de rest van de gevangenis die nog te vaak gekenmerkt wordt als een autoritaire, onderdrukkende en inhumane omgeving (Tuastad & O'Grady, 2013). Deze meevoelende rol van de muziekfacilitator werd gewaardeerd door de deelnemers. Zo gaf een deelnemer tijdens één van de observaties aan dat hij een betere band had met de muziekfacilitator dan met het merendeel van het gevangenispersoneel.

Ten tweede vervult de muziekfacilitator een **ondersteunde rol**. Enerzijds bieden ze muzikale ondersteuning. De muziekfacilitator legt uit hoe je een bepaald instrument moet bespelen om het beter te doen klinken. Hierbij houdt de facilitator rekening met de muzikale capaciteiten van de deelnemers en wat ze zelf willen spelen. Tijdens de observaties was er bijvoorbeeld een facilitator die de nummers koos op basis van de capaciteiten van een beginnende band. Tijdens de sessie deden de bandleden zelf een aantal voorstellen, die de facilitator accepteerde of afwees afhankelijk van de moeilijkheid. Anderzijds activeren muziekfacilitators de deelnemers bij het maken van muziek. Het is belangrijk dat de muziekfacilitator de grenzen van de deelnemers kan aanvoelen. De facilitator kan de deelnemers aanmoedigen om ver te gaan, in de mate van het mogelijke. Tijdens een van de observaties was er bijvoorbeeld een persoon die zich te onzeker voelde om te rappen met een microfoon. De facilitator kon hem toch overtuigen om zijn onzekerheid te overwinnen. Uiteindelijk toonde deze persoon dat hij trots was op zichzelf en op de muziek die hij maakte. De deelnemers actief betrekken gaat ook verder dan hen muziek laten maken. Een goede facilitator vraagt naar de mening van de deelnemers, wat ze willen leren, welke nummers ze willen spelen of met welke teksten ze willen werken. Daarbij was het een sterkte indien de facilitators flexibel zijn en kunnen afwijken van het oorspronkelijke plan. Ze geven deelnemers eigenaarschap en

co-creëren het programma samen met hen. Eén van de programma-ontwikkelaar beschreef dit als volgt:

That you [the music facilitator] go in to work with people, that you give them the chance to guide the programme in the way that they want. You don't go in with a frequency of ideas about how you want the programme to go. You go in and open it up, and they kind of co-create it as you go. The other thought about participation is just kind of taking part, just playing an instrument, but that is absolutely not the only thing that we do. It feels to be much more interesting for everybody and gives people a whole lot more benefit if they are involved in creating the programme.

Tijdens een van de observaties had een deelnemer een nummer geschreven over dakloosheid, waarna de deelnemers in gesprek gingen over dit thema. Het activeren en in gesprek gaan met de deelnemers sluit aan bij de *pedagogy of the oppressed* van Freire (1970). Deze revolutionaire pedagoog stapt af van de traditionele manier van lesgeven waarbij de leerkracht alles uitlegt en de student absorbeert. Freire (1970) pleit voor divers en emancipatorisch onderwijs, waarin dialoog, onderzoek, discussie en groepsprojecten leerlingen helpen om de wereld te transformeren (Kester & Aryoubi, 2020). Het aangaan van dialoog en discussie kwam duidelijk naar voren tijdens de observatie van dit project. Desondanks was het vanuit de korte rol als observator onmogelijk om te zien hoe dit gesprek bewustwording van de deelnemers rond onderdrukking en machtsrelaties kan bewerkstelligen, iets wat volgens pedagoog Paulo Freire het doel is van educatie (Kester & Aryoubi, 2020).

Hoewel de muziekfacilitator de deelnemers activeerde bij het muziek maken, nam die tot slot ook een **verantwoordelijke rol** op. Dit omvatte verschillende zaken zoals onder andere het motiveren van deelnemers om verder muziek te maken wanneer ze afgeleid waren, het behouden van een gemoedelijke sfeer tijdens het muziekprogramma, en mensen van de lijst schrappen als

ze niet meer kwamen opdagen. Tijdens de interviews werd dit verwoord als:

There's been moments where lads might have got a bit rowdy or whatever, and you have to have a conversation with them. If you need to report it, you report it. If you need to call someone, you call them.

4. De beïnvloedende rol van de gevangeniscontext

Verschillende aspecten van de gevangeniscontext kunnen een invloed hebben op het verloop van muziekprogramma's. Ten eerste is er het feit dat facilitators niet altijd op voorhand weten hoeveel mensen er aanwezig zullen zijn. Dat noemt men **participant change-over**. Tijdens de observaties was er een facilitator niet op de hoogte van een deelnemer die recent werd verplaatst naar een andere afdeling, waardoor hij niet meer mocht deelnemen. Facilitators waren soms ook niet op de hoogte dat mensen vrijgelaten waren. Soms kunnen deelnemers niet komen naar het muziekprogramma door andere afspraken, bijvoorbeeld een gesprek met een juridisch assistent. *De participant change-over* werd eveneens in ander onderzoek naar muziekprogramma's in gevangenis aangehaald als een belemmerende factor (Anderson, 2015; Cohen & Wilson, 2017). Eén muziekprogramma-ontwikkelaar vertelde dat de garantie van aanwezigheid van deelnemers een vereiste was bij de selectie.

We kind of make that [people not getting transferred] as a requirement. It would just be unworkable if people were not there. It does sometimes happen (...), or an incident might happen, and that person might not be allowed to leave their cell. There are all sorts of things that can happen (...). If there's an 80-person waiting list and the person that you put through onto the course has now disappeared, you've let everyone down by using up a space that can't be used. (...) There are only eight spaces.

Ten tweede speelt de **infrastructuur** een rol. Organisaties staan vaak zelf in voor de apparatuur en instrumenten. Van de vier observaties,

was er slechts één gevangenis waar er al apparatuur en instrumenten waren voordat de organisatie het muziekprogramma aanbod. Naast de apparatuur die organisaties zelf moesten binnenbrengen, waren de lokalen niet altijd geschikt om muziek te maken. Deze waren niet voldoende geïsoleerd tegen geluiden van buitenaf zoals alarmen of gesprekken. Ook omgekeerd zorgde het gebrek aan isolatie ervoor dat buitenstaanders de muziek konden horen. Zo vertelde er een programma-ontwikkelaar over klachten die ze al gekregen hadden van te veel lawaai. Voor de structurele muziekprogramma's (langetermijnmuziekprogramma's) was er een vast muzieklokaal, maar ook hier hoorde je bijvoorbeeld geluiden uit andere werkruimtes. Projectmatige muziekprogramma's (korte termijn muziekprogramma's) moesten vooral muziek maken in ruimtes die hiervoor niet specifiek waren ingericht.

We find ourselves in classrooms, (...) we've been in horticulture rooms, we've been in a shower block, we've been all over the place just wherever there's space.

Het projectmatig muziekprogramma dat geobserveerd werd vond plaats in een klein leslokaal. Alle instrumenten pasten net in deze ruimte. In het lokaal kon het heel luid worden, hierdoor besliste een deelnemer om niet meer te komen de rest van de week. Een ander probleem waar facilitators ons op wezen gerelateerd aan de infrastructuur, was het gebrek aan internet om bijvoorbeeld liedjes op te zoeken die de deelnemers wilden spelen.

Het derde aspect uit deze studie van de gevangeniscontext is de **veiligheid**. Uit de data kwamen twee veiligheidsaspecten aanbod. Allereerst was er de controle van het eindproduct, zoals een cd. Bij een observatie van een muziekprogramma werden de opnames van de deelnemers eerst gecontroleerd door iemand van het managementteam in de gevangenis, alvorens deelnemers zelf een cd met hun muziek kregen. Tijdens een ander geobserveerd

muziekprogramma werd de cd bewaard bij hun persoonlijke spullen die ze pas krijgen als ze vrijkomen. Een tweede veiligheidsaspect was de aanwezigheid van gevangenispersoneel tijdens het programma, wat het geval was bij twee van de vier observaties. Dit kon gaan om iemand van de psychologische dienst of iemand van het bewakend kader. Eén van deze personen deed steeds het lokaal op slot wanneer hij het lokaal verliet, ongeacht of alleen de muziekfacilitators aanwezig waren, of samen met de deelnemers. De programma-ontwikkelaars beaamden dat de aanwezigheid van gevangenispersoneel verschilt per gevangenis en stelden dat hun aanwezigheid eventueel de groep uit balans kan brengen.

Staff are sometimes present. But it's an interesting one. It sometimes unbalances the group because staff would be sitting in the corner doing nothing, just observing or reading a paper or something. And it sometimes disrupts the creativity in a sense. There have been times where we've had really great staff actually be part of the project, and that has worked quite nicely. But I think as soon as staff see that there's going to be no difficulties within the project because everybody's engaged and everybody's happy and keeping the lid on it and everything, and they tend to go. They just come back at the end of the day when they have to escort people from the room to their cells or to the gate. So, I think there's a certain amount of trust there. But I think officers and other prison staff would look and see. Okay, it feels like it's a very productive atmosphere that I don't need to be involved in. There's always staff close by just outside the door or walking past. But very rarely needed.

Een andere programma-ontwikkelaar merkte een positief effect op wanneer er gevangenispersoneel aanwezig was. Dit gaf het gevangenispersoneel de kans om een ander beeld te krijgen van de deelnemers.

Staff do come in and out and want to see what's going on. Suddenly the person that they didn't think had skills or whatever or motivation has literally just made a track and sounds absolutely amazing. And

they're listening like: 'this is you, you've been able to do this?'. And so, we're kind of humanizing people in that environment.

Dit werd ook beaamd door eerder onderzoek van Caulfield et al. (2016). Die stelden dat door de aanwezigheid van het gevangenispersoneel, omwille van veiligheidsredenen, de relatie tussen beide verbeterde. Er ontstond er een vertrouwensband en deelnemers begon het personeel te zien als mensen, in plaats van een uniform.

Ten slotte is er de ondersteuning die de gevangenis biedt. Het is een meerwaarde als de gevangenis achter het organiseren van muziekprogramma's staat. Dit biedt een **institutionele buy-in** of draagvlak (in de gevangenis), waarbij er genoeg steun is vanuit de directie en het bewakend kader om het muziekprogramma te organiseren. Een belangrijke nuance die voortkwam uit de gesprekken met programma-ontwikkelaars was dat er grote verschillen zijn tussen Engelse gevangenissen wat betreft het aanbod van muziekprogramma's. Vooral de visie van de gevangenisdirectie op muziek is daarbij belangrijk. Deze persoon bepaalt welke activiteiten aangeboden worden.

And like we're kind of lucky to have our governor... He's passionate about music and he's really supportive and he himself has said, like "this is the key... stuff like this music and the arts." (...) But if you've got like top governors that don't agree with that, and then you've got staff that don't see that... That's how it trickles down.

Alhoewel het organiseren van muziekprogramma's in gevangenissen afhangt van de gevangenisdirectie, gaven zowel deelnemers van structurele programma's als deelnemers van projectmatige programma's aan dat ze meer met muziek willen bezig zijn tijdens hun detentie. Zo stelde bijvoorbeeld een deelnemer uit een structureel programma dat dit het enige moment is dat hij bezig kon zijn met zijn muziek. Volgens een programma-ontwikkelaar gaat het erom om het

gevangenispersoneel ervan bewust te maken wat de kracht is van muziek in de gevangenis.

Yeah, it really requires the staff to understand the benefit of creative activity. And when you think of society at large, not everybody does. (...) In many spheres, we devalue the importance of the arts and being involved in creative things. It's seen as a fun little soft thing. So, it requires that leadership in the prison system understands what the arts can do for educational outcomes.

5. Muziek voorbij de muren

Internationaal onderzoek naar muziekprogramma's in gevangenissen belichtte al eerder de meerwaarde om via muziek de link te maken tussen de gevangenis en de samenleving (Cohen, 2019; Messerschmidt, 2017). Het onderzoek van Messerschmidt (2017) toonde dat het betrekken van mensen van buitenaf bij muziekprogramma's, als publiek of als leden van een gemengd koor (bestaande uit mensen van binnen en buiten de gevangenis), bijdraagt aan een positiever beeld. Ondanks de diverse programma's in Engelse gevangenissen, was het opvallend dat er weinig linken werden gelegd met de samenleving. Zo zijn de optredens in het kader van een muziekprogramma bijvoorbeeld enkel toegankelijk voor personen in de gevangenis en het gevangenispersoneel. Familie mocht zelden aanwezig zijn omwille van veiligheidsredenen. Deelnemers konden meestal hun opgenomen cd delen met familie of vrienden, maar de impact van de muziek reikte niet verder naar de bredere samenleving.

Ondanks de zeer beperkte link met de samenleving, werd er tijdens beide observaties van de *Irene Taylor Trust* gesproken over een ander project van de organisatie, het *Sounding-Out*-programma. Het *Sounding-Out*-programma is voor personen die binnen de gevangensmuren een muziekprogramma van de *Irene Taylor Trust* volgden, en ermee verder willen na de detentie. Dit inspirerend 'through the gate'-programma ondersteunt mensen twee jaar lang bij hun

terugkeer in de maatschappij. De organisatie probeert de brug met de samenleving te herstellen door onder andere creatieve projecten en optredens voor de vrijgekomen personen te voorzien en door de vrijgekomen personen op te leiden tot (co-)facilitators voor muzikale jeugdprogramma's van de *Irene Taylor Trust* (Massie et al., 2019). Volgens Graffam en Shinkfield (2012) is participatie aan activiteiten een belangrijk element om mensen die uit de gevangenis komen opnieuw succesvol deel te laten nemen aan de samenleving. Daarnaast draagt het *Sounding-Out*-programma ook bij aan tewerkstellingskansen (Massie et al., 2019), een ander element dat belangrijk wordt geacht voor de re-integratie (Graffam en Shinkfield, 2012). Dit doet het *Sounding-Out*-programma voornamelijk door focus en richting te geven aan deelnemers en door in te zetten op overdraagbare vaardigheden (Massie et al., 2019).

Ondanks de meerwaarde van het *Sounding-Out*-programma, is het worden van (co-)facilitator binnen een jeugdprogramma niet voor iedereen weggelegd. Zo ontmoetten we tijdens de observaties iemand met veel interesse in muziek die graag jongeren wou helpen. Door beschuldigingen van seksueel overschrijdend gedrag mag hij als hij vrij komt en zou starten met het *Sounding-Out*-programma, geen begeleider zijn in een project met jongeren. In een band spelen zou dan weer wel mogelijk zijn.

Conclusie

Het organiseren van muziekprogramma's in Engelse gevangenissen is een samenspel van diverse actoren, namelijk de samenleving, de gevangenis, de muziekfacilitator en de deelnemer. Vanuit deze bril kijken naar muziekprogramma's bevat verschillende lessen voor de Belgische context.

Ten eerste kan het continuëren van een muziekactiviteit na vrijlating de overgang naar de samenleving vergemakkelijken voor personen in detentie. De mogelijkheid om bezig te zijn

met een activiteit die ze graag doen, moedigt de re-integratie aan. Een inspirerend voorbeeld voor de Belgische context is het *Sounding-Out*-programma van de *Irene Taylor Trust*.

Ten tweede, uit de literatuur en ons onderzoek blijkt dat de gevangenis een cruciale rol speelt in het aanbieden van muziekprogramma's. Hoewel er in de Engelse gevangenissen verschillende organisaties zijn die muziekprogramma's aanbieden (bv. Doxat-Pratt, 2021; Kyprianides & Easterbrook, 2020), is er een groot verschil tussen gevangenissen qua draagvlak, waarbij de kijk van de gevangenisdirectie en het gevangenispersoneel op muziekprogramma's bepalend is. Een gevangenis die het belang van muziekprogramma's erkent, kan gerichte randvoorwaarden (bv. inzetten op infrastructuur, overlap met andere activiteiten vermijden) voorzien om de organisatie van muziekprogramma's te optimaliseren. Als we deze aanbeveling toepassen op de Belgische context, botsen we op de verschillende bevoegdheden van de Federale en Vlaamse overheid. De Federale overheid is verantwoordelijk voor het beheer van de gevangenissen, terwijl de Vlaamse gemeenschap instaat voor de organisatie van het hulp- en dienstverleningsaanbod, waartoe muziekprogramma's behoren. In Vlaanderen is De Rode Antraciet verantwoordelijk voor de organisatie van het culturele aanbod, waaronder muziekprogramma's, maar zij zijn wel afhankelijk van de aanwezige gevangenisinfrastructuur, wat een Federale bevoegdheid is. Ook zijn zij afhankelijk van de toelating van justitie voor het binnenbrengen van het nodige materiaal. Dit kan een mogelijke struikelblok vormen voor de organisatie van muziek- (alook breder: kunst-) programma's.

Als derde actor is er de muziekfacilitator. Indien die een een meevoelende, (muzikaal) ondersteunende, en verantwoordelijke rol opneemt, kan er een veilige of moedige omgeving groeien. Dit contrasteert met wat personen in detentie ervaren in de rest van de gevangenis. Dialoog tussen de facilitator en de deelnemers

staat hierbij centraal om het muziekprogramma vorm te geven.

Ten vierde en tot slot is het in deze veilige of moedige omgeving dat deelnemers de mogelijkheid krijgen om zichzelf kwetsbaar op te stellen en om hun authentieke zelf te zijn. Tijdens muziekprogramma's kunnen ze op een creatieve manier hun emoties uiten. Dit blijkt vooral bij het schrijven van eigen nummers. Deze nummers dragen vaak een maatschappelijke boodschap, zoals bijvoorbeeld dakloosheid of het leven in de gevangenis. Ondanks de rijkheid in deze nummers, blijven ze vaak enkel hoorbaar binnen de gevangensmuren. Er ontbreekt een verbinding met de maatschappij, hoewel deze verbinding zou kunnen bijdragen tot bewustwording van structurele maatschappelijke problemen.

Verklaring van gebruik van AI

Bij dit artikel werd ChatGPT gebruikt als schrijffassistent om de wetenschappelijke tekst te verbeteren.

Referenties

- Ali, D. (2017). Safe spaces and brave spaces. *NASPA Research and Policy Institute*, 2, 1-13.
- Anderson, K. (2015). Documenting arts practitioners' practice in prisons: 'What do you do in there?'. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 54(4), 371-383.
- Arao, B., & Clemens, K. (2013). From safe spaces to brave spaces: A new way to frame dialogue around diversity and social justice. In L. M. Landreman (Ed.), *The art of effective facilitation: Reflection from social justice educators* (pp. 135-150). Routledge.
- Austin, S., & Vadiveloo, I. (2023). 'Brave space': Investigating consent and boundaries as a framework for culturally safe collaborative arts practice. *Australasian Drama Studies* 82, 48-76.

- Barrett, B. J. (2010). Is "Safety" Dangerous? A Critical Examination of the Classroom as Safe Space. *Canadian Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*, 1(1), 9.
- Beating Time. (z.d.). *Choirs Beating Time*. <https://www.beatingtime.org/choirs-beating-time/>
- Caulfield, L. S., Wilkinson, D. J., & Wilson, D. (2016). Exploring alternative terrain in the rehabilitation and treatment of offenders: Findings from a prison-based music project. *Journal of Offender Rehabilitation*, 55(6), 396-418.
- Christensen, J. (2016). A critical reflection of Bronfenbrenner's development ecology model. *Problems of Education in the 21st Century*, 69(1), 22-28.
- Cohen, M. L. (2012). Harmony within the walls: Perceptions of worthiness and competence in a community prison choir. *International Journal of Music Education*, 30(1), 46-56.
- Cohen, M. L. (2019). Choral singing in prisons: Evidence-based activities to support returning citizens. *The Prison Journal*, 99(4_suppl), 106S-117S.
- Cohen, M. L., & Wilson, C. M. (2017). Inside the fences: Pedagogical practices and purposes of songwriting in an adult male US state prison. *International Journal of Music Education*, 35(4), 541-553.
- Crewe, B., Warr, J., Bennett, P., & Smith, A. (2014). The emotional geography of prison life. *Theoretical Criminology*, 18(1), 56-74.
- Dalkin, S. M., Greenhalgh, J., Jones, D., Cunningham, B., & Lhussier, M. (2015). What's in a mechanism? Development of a key concept in realist evaluation. *Implementation Science*, 10(1), 1-7.
- DeWalt, K. M., & DeWalt, B. R. (2011). *Participant observation: A guide for fieldworkers*. Rowman Altamira.
- Doxat-Pratt, S. (2021). Musical communities in the society of captives: Exploring the impact of music making on the social world of prison. *Musicae Scientiae*, 25(3), 290-302.
- Finding Rhythms. (2023). *Trustees' annual report & accounts for the period ending 31 March 2023*. <https://finding-rhythms.co.uk/wp-content/uploads/2024/01/2223-FR-Annual-Report.pdf>
- Flensner, K. K., & Von der Lippe, M. (2019). Being safe from what and safe for whom? A critical discussion of the conceptual metaphor of 'safe space'. *Intercultural Education*, 30(3), 275-288.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. New York: Continuum.
- Graffam, J., & Shinkfield, A. J. (2012). The life conditions of Australian ex-prisoners: An analysis of intrapersonal, subsistence, and support conditions. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 56(6), 897-916.
- Greenhalgh, J., & Manzano, A. (2022). Understanding 'context' in realist evaluation and synthesis. *International Journal of Social Research Methodology*, 25(5), 583-595.
- Henley, J., & Parks, J. (2020). The pedagogy of a prison and community music programme: Spaces for conflict and safety. *International Journal of Community Music*, 13(1), 7-27.
- Hjørnevik, K., Waage, L., & Hansen, A. L. (2023). Musical life stories: Coherence through musicking in the prison setting. *Crime, Media, Culture*, 19(1), 74-94.
- Hunter, M. A. (2008). Cultivating the art of safe space. *Research in Drama Education*, 13(1), 5-21.
- Irene Taylor Trust. (z.d.). *How we formed*. <https://irenetaylortrust.com/what-we-do/how-we-formed/>

- Jagosh, J. (2019). Realist synthesis for public health: building an ontologically deep understanding of how programs work, for whom, and in which contexts. *Annual Review of Public Health, 40*, 361-372.
- Kester, K., & Aryoubi, H. (2020). Paulo Freire: citizenship and education. In A. Peterson, G. Stahl, & H. Soong (Eds.), *The Palgrave Handbook of Citizenship and Education* (pp. 95-111). Palgrave Macmillan.
- Kougiali, Z., Einat, T., & Liebling, A. (2018). Rhizomatic affective spaces and the therapeutic potential of music in prison: a qualitative meta-synthesis. *Qualitative Research in Psychology, 15*(1), 1-28.
- Kyprianides, A., & Easterbrook, M. J. (2020). "Finding rhythms made me find my rhythm in prison": The role of a music program in promoting social engagement and psychological well-being among inmates. *The Prison Journal, 100*(4), 531-554.
- Mangaoang, Á. (2021). "A reward rather than a right": Facilitators' perspectives on the place of music in Norwegian prison exceptionalism. *Musicae Scientiae, 25*(3), 274-289.
- Manzano, A. (2016). The craft of interviewing in realist evaluation. *Evaluation, 22*(3), 342-360.
- Massie, R., Jolly, A., & Caulfield, L. (2019). *An evaluation of the Irene Taylor Trust's Sounding Out Programme 2016-2018*.
- Messerschmidt, E. D. (2017). *Change is gonna come: A mixed methods examination of people's attitudes toward prisoners after experiences with a prison choir*. Boston University].
- Mortelmans, D. (2013). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Acco Leuven.
- Perkins, R., Mason-Bertrand, A., Fancourt, D., Baxter, L., & Williamon, A. (2020). How participatory music engagement supports mental well-being: A meta-ethnography. *Qualitative health research, 30*(12), 1924-1940.
- Tuastad, L., & O'Grady, L. (2013). Music therapy inside and outside prison—A freedom practice? *Nordic Journal of Music Therapy, 22*(3), 210-232.
- Turino, T. (2009). Four fields of music making and sustainable living. *The World of Music, 95*-117.
- Wilkinson, D. J., & Caulfield, L. S. (2017). The perceived benefits of an arts project for health and wellbeing of older offenders. *Europe's journal of psychology, 13*(1), 16.

“Ik heb meer spijt dat het gedaan is dan dat ik het gedaan heb”

Kristel Beyens sprak met Rudy Van De Voorde, Voormalig directeur-generaal penitentiaire inrichtingen

Interview door Kristel Beyens¹

Eind februari 2024 ging Rudy Van De Voorde op zijn 65e met pensioen, na een rijk gevulde loopbaan in het gevangeniswezen, waarvan hij de laatste vijf jaar en vier maanden actief was als directeur-generaal (DG). Hij begon als psychiatisch verpleegkundige, in een opname- en observatieafdeling van een ziekenhuis, waar hij veel profielen van patiënten zag die hij later ook in de gevangenis zou ontmoeten, maar dan in een ander statuut. In de jaren tachtig studeerde Rudy Van De Voorde criminologie als werkstudent aan de VUB en dat bracht hem naar het gevangeniswezen, waar hij begin jaren negentig startte als gevangenisdirecteur in de gevangenis van Sint-Gillis. Van daaruit groeide hij door naar andere functies, zoals assessor van de Commissie voor Voorwaardelijke Invrijheidstelling, personeelsdirecteur op het hoofdbestuur, adviseur op het kabinet van minister van Justitie Koen Geens, om vervolgens de laatste stap te zetten als directeur-generaal van het directoraat-generaal penitentiaire inrichtingen (DG EPI).

Gezien de lange carrière en de vele interessante fases, facetten, uitdagingen en successen, duurde het interview vier uur. Het staat integraal online op de site van fatik². Als introductie van de volledige tekst, includeren we een enkel fragment, dat over de overbevolking.

De oncontroleerbare overbevolking

Rudy: Toen ik DG was heb ik gekeken hoe onze personeelsstructuur in mekaar zit. Als 80 procent van uw personeel veiligheidspersoneel is, dan verzinnebeeldt dat de visie dat je vooral met veiligheid bezig bent, en begeleiding en begeleiding bij wijze van spreken secundair, want moet door de 20 procent van het personeel gedaan worden. Het is die verhouding die mank loopt. De functiedifferentiatie wil dat rechtekken in de richting van meer met de gedetineerden bezig zijn en zorgen dat je zo zuinig

1 Gewoon hoogleraar aan de vakgroep Criminologie, onderzoeksgroep Crime & Society (CRiS), onderzoekslijn Penalty & Society, Vrije Universiteit Brussel.

2 <https://fatik.mensenrechten.be/interview-rudy-vdv-kristel-beyens/>

mogelijk bezig bent. Dat is een pleidooi voor minder gevangenen en minder gedetineerden, hè. Dat is ondergesneeuwd geraakt in heel de discussie over de detentiehuisen. In eerste instantie moeten we zorgen dat er minder mensen worden opgesloten, ook als we mogelijk alleen maar detentiehuisen hebben. Wat nog een ander debat is... We moeten ons durven afvragen of we gelukkig zouden zijn met 12.000 gedetineerden in detentiehuisen. Ik denk dat we dan nog altijd 3 à 4.000 gedetineerden te veel hebben op dagbasis. Alle reacties op de crisis van vandaag maken een hele grote bocht rond dat fundamentele debat wie wij als samenleving vinden dat in de gevangenis moet zitten.

De perverse gevolgen van de positieve publiciteit rond de omstandigheden in detentiehuisen zou kunnen zijn dat de perceptie ontstaat dat een detentie toch maar een soort internaat is met veel persoonlijke vrijheid en dergelijke meer, en dat bij de rechters de rem aan de onderkant verdwijnt zodat er vorm van *net widening* aan de onderkant ontstaat. Het is misschien puur anekdotisch, maar we hebben vastgesteld dat bij de opening van de nieuwe gevangenis van Dendermonde, we altijd aan ongeveer 109 beklagden zaten. Twee-drie weken na de opening van Dendermonde-nieuw zaten er plots 32 beklagden meer en dat is dan terug gestabiliseerd. Is dit hier geen aanzuigeffect door het feit dat men nu weet dat we een prachtige nieuwe gevangenis hebben met betere detentieomstandigheden en dat men misschien wat minder aarzelt om een aanhoudingsmandaat te geven? Dat is een vaststelling hè, maar je ziet ook andere varianten. Als men de huidige bevolking van Haren en Sint-Gillis optelt dan zitten we al ruim boven de capaciteit van 1.190 die in het masterplan voorzien was in Haren, en die de bevolking van Sint-Gillis, Vorst en Berkendaal moet opvangen. Ik wil geen beschuldigende vinger wijzen, maar wij stellen daar ook weer vast dat de beschikbare capaciteit zich snel opvult.

En dit geldt ook voor de illegalen en de geïnterneerden in de gevangenis. Men zoekt

naar oplossingen die uiteindelijk een vorm van transcarceratie zijn. Ik houd hier geen pleidooi dat de geïnterneerden in de gevangenis moeten blijven hè. Maar als er 1000 gesloten plaatsen in een andere instelling worden gecreëerd die je dan geen gevangenis meer noemt, maar een FPC, dan vervalst men het fundamentele debat terug. Hoeveel mensen vinden wij dat we in onze strafrechtketen van hun vrijheid kunnen beroven, zij het als straf, zij het als maatregel?

En dan de illegalen. Ten gronde vind ik ook dat een illegaal die voldaan heeft voor justitie in principe naar een gesloten centrum van illegalen van Dienst Vreemdelingen Zaken (DVZ) moet gaan. Maar dat is het verschuiven van problemen, hè? Want dan moeten ze daar 1000-2000 plaatsen bij creëren onder de noemer van DVZ-FOD Binnenlandse Zaken, FPC Volksgezondheid. Uiteindelijk heb je misschien 16.000 – 17.000 – 18.000 mensen in de strafrechtketen.

Kristel: Tel daar ook nog maar ET bij.

Rudy: Ja, en ik ben nog zwaar aan het afronden naar beneden denk ik. Ik weet dat het revolutionair is, maar men zou het contingent moeten vastleggen, quota. En dan, als je aan die quota komt: hoe reageer je op een bedreiging van uw quota? In een tijdperk van een daling van de globale criminaliteitscijfers, misschien zijn er meer geweldsdelicten dan vroeger, dat kan best zijn, maar niet in die mate om de discrepantie tussen de criminaliteitscijfers en detentiecijfers te verklaren. Dat is disproportioneel. In andere landen rondom ons, zoals bijvoorbeeld in Nederland en Duitsland, slagen ze er wel in om de criminaliteitscijfers en de detentiecijfers dichter op elkaar te laten aansluiten. Bij ons gaan die compleet andere richtingen uit. Dus ja, dat is een fundamenteel debat. Ik vrees dat daar ook een gemiste kans zit.

In alle eerlijkheid een van de fundamentele problemen is onze strafmaten. Het is voornamelijk daarom dat het debat over de voorlopige hechtenis dikwijls een vals debat is. Ik was vorig

jaar op een symposium in Nederland waar werd gezegd dat 50% van hun gevangenispopulatie beklaagde is. Als we in België meer dan 30% beklaagden hebben, dan is het kot te klein. Maar de gemiddelde duur van de detentie in Nederland van opsluiting tot vrijstelling is 4,5 maanden, 80 procent van de gedetineerden gaat vrij binnen het jaar. En daar zit natuurlijk het fundamentele verschil. De gemiddelde duur van een voorlopige hechtenis in België is 3,5 maanden. Dus ik ben absoluut vragende partij om iets te doen aan de duur van die voorlopige hechtenis. Het probleem bij ons zit dus niet zozeer bij de instroom denk ik. Ik denk dat we ook maatschappelijk een heel slecht signaal zouden geven op dit moment als we remmen zouden zetten op de mogelijkheid van de onderzoeksrechter om iemand aan te houden. We moeten wel het systeem zo organiseren dat de duur van de voorlopige hechtenis verkort.

Je moet ook ten gronde nadenken over de duur die veroordeelden in de gevangenis verblijven. Daar vrees ik dat het nieuwe Strafwetboek niet echt milderend is qua strafmaten. De opbouw van het Strafwetboek is meer coherent en ik vind dat systeem met categorieën wel goed. Maar je kunt een heel coherente wetgeving hebben die toch nog te repressief is en de premisse van de gevangenisstraf als ultimum remedium te weinig omarmt.

De keerzijde van de rechtspositionele benadering

Rudy: Door de jaren heen heeft men enorm veel autonomie van de penitentiaire administratie afgenomen. Op dit moment zijn er nog relatief weinig domeinen waarin EPI nog autonoom beslist. Rond de interne rechtspositie uiteraard nog veel, maar als we daar de impact zien van het externe toezichts- en klachtenorgaan en hoe dit zich uiteindelijk ontwikkelt, is dat in sommige gevallen desastreus. Wat externe rechtspositie betreft, vind ik het absoluut een blunder om de beperkte detentie naar de strafuitvoeringsrechtbanken te brengen, en zelfs

ook elektronisch toezicht. We kijken ook graag naar Scandinavië. Ik ben in Finland geweest met minister Van Quickenborne en daar beslisten de gevangenisdirecteurs tot plaatsing onder elektronisch toezicht. De gevangenisdirecteurs hebben ook beslissingsmacht gerecupereerd omdat ze konden aantonen dat ze het efficiënter konden doen dan de rechtbank.

Een belangrijke *switch* is gebeurd met de stopzetting van de commissies en de overheveling van hun bevoegdheden naar de SURBs. Dat heeft het ganse ritueel van de rechtbanklogica binnen gebracht. Ik heb nog een paar zittingen van de SURB in de gevangenis van Dendermonde meegemaakt. Het pleidooi van het parket was voor mij een pleidooi correctioneel 2.0. : 'gelet op de ernst van de feiten, gelet op dit', gelet op al dat soort statische dingen die nooit uit het dossier zullen verdwijnen, hè. De feiten blijven twintig jaar later even ernstig als twintig jaar geleden. Dat is in strijd met dynamisch werken. Dit zijn neveneffecten van de rechtbankcultuur, die zijn binnengebracht in een omgeving die dat net niet nodig heeft.

Kristel: Ja, dat is een hele interessant vaststelling. Als niet-jurist / socioloog heb ik ook mijn twijfels over de idee dat alles beter zal zijn als het juridisch geregeld is.

Rudy: Een rechtspositionele benadering is geen penologisch paradigma, hè. Dat is een techniek die dat zou moeten ondersteunen. Dat is een andere manier van controleren van evenwichtige machtsverhouding ten opzichte van bepaalde soorten burgers, nl. degenen die van hun vrijheid zijn beroofd. Je moet dat uiteraard procedureel beveiligen, want dat houdt een potentieel risico in op misbruiken. Maar het blijft een instrument voor de uitvoering van een paradigma, en dat paradigma ontbreekt

Strafuitvoering: doelstellingen en beleid

Ik herinner me dat ik ooit op één van de infosessies met Dupont was, toen hij zijn eerste proef had geschreven. Hij heeft altijd gezegd: ik heb niet de doelstelling VAN de gevangenisstraf beschreven, maar ik heb de doelstellingen BIJ de gevangenisstraf beschreven, nl. werken aan de integratie, detentieschade beperken. Ik ben het hier 1.000 procent mee eens. Alleen, het zou van veel moed getuigen om dat capaciteitsdebat te kunnen provoceren. Ik zie drie historische doelstellingen van de straf: leed aanbrengen, in dit geval van de vrijheid beroven; zorgen dat iemand beter wordt bejegend en begeleid; en zorgen dat de schade hersteld wordt. Op zich vind je daar nauwelijks iets over terug in de Basiswet. En in de Wet op de externe rechtspositie die pretendeert op dezelfde filosofische principes gebaseerd te zijn, vind je daar ook niks over terug, dus op dit moment werken we een beetje paradigmaaloes. We hebben wel heel wat doelstellingen, hè? Dat we de reclassering moeten voorbereiden, en we dat ervoor moeten zorgen dat iemand die buiten komt een job en een dak boven zijn hoofd heeft en dat een drugsverslaafde ook kan begeleid worden door een of andere instelling. Dat is natuurlijk allemaal legitiem, maar dat is geen hoger paradigma. Het paradigma van 200 jaar geleden van de eenzame opsluiting was bij wijze van spreken coherenter als paradigma, hoe onwenselijk uiteraard ook. Het paradigma van het sociaal verweer, waar we bij wijze van spreken elke gedetineerde bekijken als iemand die individuele psychologische begeleiding nodig heeft en telkens op dat niveau gaan werken, daar heeft men dan waarschijnlijk overgeïnvesteed, allez over willen investeren, maar ook niet echt gedaan, hè? Men heeft het resocialisatiemodel afgevoerd omdat het niet werkte, maar men heeft toentertijd nooit de middelen gegeven om het proberen te doen werken. Dus men vindt dan maar terug iets nieuws uit. Maar de rechtspositionele benadering is geen antwoord op de mislukking of de negatieve ervaring. Er is gewoon geen nieuw concept.

Kristel: Maar de idee van de re-integratie wordt toch altijd naar voor geschoven als een belangrijke doelstelling van de gevangenisstraf?

Rudy: Ja maar, en ik weet dat het debat nu erg abstract wordt, zorg eerst dat zo weinig mogelijk mensen desintegreren. Dan moet je ze achteraf niet meer re-integreren. Integratie als technisch, methodisch begrip van, wat moeten we doen opdat iemand de gevangenis kan verlaten? En dan heb je de klassiekers, hè. Zorgen dat men een dak boven het hoofd heeft, zorgen dat men een inkomen heeft, want anders kun je in de maatschappij niet overleven. Dat moet je evident doen. Maar dat re-integratiegerichte verheffen tot een paradigma, is nog iets anders. Wat doe je met de beklaagden trouwens? De Basiswet is vooral voor de veroordeelden geschreven en heel weinig voor de beklaagden, behoudens het feit dat ze zeven keer per week bezoek mogen krijgen en veroordeelden eventueel maar drie keer, wat ik een nutteloos functioneel-organisatorisch onderscheid vind, maar dat geheel terzijde.

Maar dat moet niet de hogere doelstelling zijn. De hogere doelstelling mag ook niet zijn het doen dalen van de bezetting. Het gevangeniswezen beschikt niet over de variabelen of over de invloedssfeer die daar impact zouden kunnen op hebben. De meeste gedetineerden die bij ons binnenkomen, hebben een rugzak vol mislukkingen. Dat die ook al tien keer in een psychiatrisch ziekenhuis gezeten hebben, en al tien keer in een jongereninstelling en al tien keer in begeleiding zijn geweest, en dat dat allemaal mislukt is, dat aanvaardt men. Niemand zegt daarover: die zijn telkens gerecidiveerd. Hoe is het mogelijk dat die psychiatrie niet beter werkt? Hoe kan het dat die instellingen voor jongeren niet beter werken? Waarom werken die therapeutische constructies niet beter? Als ze bij ons binnenkomen, dan wordt dat plots de enige entiteit die toch wel afgerekend wordt op recidive. Ik vind dit intellectueel fundamenteel oneerlijk. Dragen we bij tot het voorkomen van recidive? Dat zouden we zeker en vast moeten

doen. Zijn we eigenaar van het recidivecijfer? Nee. Het wordt steeds moeilijker om mensen met een verslavingsproblematiek geplaatst te krijgen? Ondanks de mooie initiatieven die genomen zijn: de afzetmarkt voor al die zaken stuikt in elkaar.

In tijd van de aanslagen heeft de media zo geforceerde gemanipuleerde linken willen leggen. Vermits de terroristen ooit een keer in de gevangenis hebben gezeten, zijn ze daar elkaar misschien een keer tegengekomen en is dat misschien het radicaliseringsmilieu geweest. Die mannen zijn niet geradicaliseerd in de gevangenis hè, die zijn elders geradicaliseerd. En als je dan drie jaar later een klein artikel leest dat men op veertien dagen radicaliseert via Facebook, dan heb je geen veertien maanden verblijf in gevangenis nodig om te radicaliseren. Er leeft ook de reflex van: als mensen niet opgesloten worden, heeft justitie niet volwaardig gereageerd.

Kristel: Ja, dat is symbolische kracht van de gevangenisstraffen tot op vandaag.

Rudy: De beleidsvoering is daarin meegegaan, hè, met het elektronisch toezicht. We zijn daar 27 jaar geleden mee begonnen, in 1999. Ik herinner mij dat Turtelboom minister van Justitie was en zei: 'U mag mij afrekenen op de integrale uitvoering van de korte straf'. Ze heeft alle korte straffen mechanistisch doen uitvoeren onder elektronisch toezicht. Ik was niet gelukkig met de beslissing, niet zozeer omdat men dat via ET deed, maar met de afschaffing van de begeleiding. Men kan zich dus de vraag stellen waarom ET dan plots niet meer voldeed en nu alle straffen terug in de gevangenis wil uitvoeren en men niet eerst terug ingezet heeft op die opvolging bij ET. Waarom is ET geen strafuitvoering? En nu gaan we heel veel inspanningen leveren om de strafuitvoeringsrechter zo snel mogelijk de mogelijkheid te geven om toch nog maar meer ET toe te kennen. Ja, dat is een heel bizar verhaal. Eerst afstand doen van ET, want het is geen volwaardige of geloofwaardige strafuitvoering, om vervolgens te zeggen, nu moeten we

investeren in ET om aan die hoge bevolking te werken.

Meer lezen?

Het interview zelf gaat dieper in op de andere facetten van zijn carrière: de relatie tussen politiek en het gevangeniswezen, budgetten, vakbonden, klachtenrecht, digitalisering, de wet van 2019 en veel meer.

De redactie van Fatik wenst Rudy Van De Voorde en Kristel Beyens hartelijk te danken voor het delen van deze inzichten en alle geïnvesteerde tijd in het verwerken van dit interview!